سەردەم

گۆڤارێکی تایبەتە بە وەرگێڕان و کولتووری بیانی

57

زستانی

2008

ســـــاڵی دەیەم

- سەردەم گۆڤارێکی وەرزییە، تایبەتە بە نوسین و وەرگێڕانی کولتوری بیانی لە بواری فەلسەفە و ڕەخنە و زانستە مرۆییەکان و داهێنانی ئەدەبی و ئیستاتیکیدا.
- داوا لەو بەڕێزانە دەکەین کە بابەت بۆ سەردەم ئامادەدەکەن، هاوپێچ ناوی تەواوی نووسەر، وەرگێڕ، سەرچاوەو زانیارییەکانی تایبەت بە چاپ و بڵاوکردنەوە، لەگەڵ کۆپییەک لەدەقی ئەسڵیی بابەتی وەرگێڕدراو بنێرن.
- ئەو بەڕێزانەی بە نوسین و ئامادەکردن بەشداریدەکەن پێویستە هەموو مەرجە ئەکادیمیەکان، لە بابەتی میتۆد و سەرچاوەو ئەمانەتی نوسینەوە، پێڕەویکەن.
- باشتر وایە بابەتەکان بە کۆمپیوتەر تایپ کرابن، بە فۆنتی سەحیفە بۆڵد، هاوپێچ لەگەڵ سی-دی و دەقی چاپکراوی بابەتەکەو ئەدرێس و ناونیشانی ئەلیکترۆنی نوسەر یان وەرگێڕدا.
- ئەو بەڕێزانەی لە ئینتەرنێتەوە بابەت وەردەگێڕن پێویستە هاوپێچ ناونیشانی تەواوی سایت و لینک و ڕۆژی بڵاوکردنەوەی سەرچاوە ئەلیکترۆنیەکە بنێرن.
- بەرهەمەکان گەر بڵاویکرێنەوە، یان نا، نادرێنەوە بە خاوەنەکانیان.
- پەیوەندییەکان لە ڕێگای سەرنووسەرەوە ئەنجام دەدرێن.

خاوەنی ئیمتیاز: شێرکۆ بێکەس

سەرنووسەر: ڕەووف بێگەرد

سکرتێری نووسین: شوان ئەحمەد

دەستەی نووسین

ڕێبین هەردی   د. شاهۆ سەعید

دەرهێنان و کاری کۆمپیوتەری

تاڤگە فائق

بەرگ: نەرمین مستەفا

هەڵەچنی چاپ: ساکار ڕەووف

ناونیشان

سلێمانی – شەقامی سالم

دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم

تەلەفۆن: سەرنووسەر ٠٧٤٨٠١٣٦٦٥٩

دەزگای سەردەم ٣١٢٩٦٠٩

بۆ پەیوەندیکردن لە دەرەوەی وڵاتەوە

Tel - Fax: ٠٠٤٤ ٧٤٤٣١٢٩٨٢٩

ناردنی بابەت لە دەرەوەی وڵاتەوە لە ڕێی سندوقی پۆستی

ژمارە (٦١٦٥/١٥ و ٦١٦٥/٦١) تاران

لە ڕێگەی (ئیمەیل)ەوە:

govarysardam@yahoo.com

www.sardam.enf

www.sardam.net

www.sardam.org

دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم

سەردەم

ناوەڕۆکی ژمارە ٥٧

■ فیکر و فەلسەفە

فەلسەفە چییە؟ کەواتە، ئەوە پرسیارەکەیە... — جیل دۆلۆزو فیلکس گاتاری — لەعەرەبییەوە: ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل ٣

سارتەر، مرۆڤێکی ئازاد لە بەردەم تۆفانی مێژوودا — مێشێل کۆنتا — لە فارسییەوە: مستەفا زاهیدی ١٤

پرۆژەی تێکەیشتن و ڕاڤەکردنی ئاین (سۆسیۆلۆژیا و ئاین) — دانیال هیرڤیولێژی و ژان پۆل ویلیەم — لە فەرەنسییەوە: عادل باخەوان ٢٠

هونەری شۆڕش — هواردزین — لە فارسییەوە: کاوەی گوڵکار ٢٨

شانشینی عەرەبستانی سعودییە لە ئاوێنەی ڕۆشنبیرانی ڕۆژئاوادا — هاشم سالح — لە عەرەبییەوە: هەورامان وریا قانع ٣٨

ئەنتی بەهوودی، ئوستورەی سیاسی لادان — شیریندوخت دەقیقیان — لە فارسییەوە: دڵشاد خۆشناو ٤٩

■ فایلی تایبەت: لۆکلیزیۆ

نیکۆلا سارکوزی: جان ماری گۆستاڤ لۆکلیزیۆ هاوڵاتییەکی جیهانییە و کوڕی هەموو کیشوەرەکانە — ئامادەکردنی: هەورامان وریا قانع ٦٢

زمانی فەرەنسی ئاقە وڵاتی ڕاستەقینەی منە — سازدانی گفتوگۆ: ئیرپانکر شاندا — لە عەرەبییەوە: ساکار ڕەئوف ٦٦

مۆندۆ — جان ماری گۆستاڤ لۆکلیزیۆ — لە فارسییەوە: کافیە جەوانڕودی ٧١

■ گفتوگۆ

دەربارەی (کریشنا مورتی) — سازدانی: ڕامین جەهانبەگلو — لە فارسییەوە: ئازاد بەرزنجی ١٠٤

گفتوگۆیەک لەگەڵ "ئەمین مەعلوف"دا — لە عەرەبییەوە: شوان ئەحمەد ١١٢

■ ئەدەب

سپینۆزای شەقامی ناو بازاڕ — ئایزاک باشیفز سینگەر — لە ئینگلیزییەوە: سەدرەدین عارف ١١٧

منداڵی خەڵکی — جەلالی ئال ئەحمەد — لە فارسییەوە: حەمە ڕەسووڵ حەسەنپوور ١٣١

ئەو پیاوە داسی پێیە — مستەفا مەستور — لەفارسییەوە: جەبار سابیر ١٣٦

■ فایلی ژمارە: ناسیۆنالیزم

زانستە سیاسیەکان و ناسیۆنالیزم — دەیڤد د.لیتین — لە فارسییەوە: ڕێبین هەردی ١٤٢

ناسیۆنالیزم لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا — فرید هالیدای — لەعەرەبییەوە: د. ئەنوەر محەممەد فەرەج ١٦٧

ناسیۆنالیزمی پەرگیر: فاشیزم — د. شاهۆ سەعید ١٨٨

فاشیزم و نازیزم — د.مەهدی مەحفوز — لە عەرەبییەوە: شوان ئەحمەد ٢٠١

گەشەکردنی ناسیۆنالیزمی عەرەبی لە ناو ئیمپراتۆریای عوسمانیدا — د. ئەلبێرت عیسا ٢١١

دروستبوونی بەعس — کەنعان مەکییە — لە عەرەبییەوە: حەمە ڕەشید ٢٣٤

ڕۆڵی نەتەوەو کەمینەکان لە سیاسەتدا — د. حسین بەشیریە — لە فارسییەوە: حەسەن حسێن ٢٦٠

■ وێستگەکانی سەردەم

- یادەوەرییەکانی گۆنتەرگراس.. (٢٧٢) - سەرچاوەکانی ئەدەب.. (٢٧٦) - ستالینی گەنج.. (٢٧٩)

- سایکۆلۆژیای توندڕەوی.. (٢٨٢) - شۆپنهاوەر.. گەورەترین فەیلەسوفی ڕەشبین.. (٢٨٤)

بڵاوکراوەکانی دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم — ئامادەکردنی: باوکی ڕەهەند ٢٨٨

نرخی (١٢٥٠) دینارە

ناسیۆنالیزم لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا

فرید هاڵیدای

لەعەرەبییەوە: د. ئەنوەر محەمەد فەرەج

پێشەکی:

ناسیۆنالیزم، چ وەك سیستمێکی بیروباوەڕ یان وەك بزاڤێکی سیاسی، بە یەکێك لەو پرۆسانە دادەنرێت کە پێکەوە دونیای هاوچەرخیان خوڵقاند. ئەگەر وەك سیستمێکی بیروباوەڕو ئایدیۆلۆژیایەك تەماشای بکەین دەبینین لەلایەك ژمارەیەك چەمکمان پێشکەش دەکات لەبارەی دابەشبوون و پۆلێنکردنی مرۆڤایەتی بۆ چەندین گروپ و دەستەی جیاواز، لەلایەکی تریشەوە تێگەیشتنێکمان پێدەبەخشێت سەبارەت بەو شێوازە سیاسییەی کە گونجاوە لەگەڵ چۆنیەتی ڕێکخستن و چۆنیەتی ڕەفتارو پەیوەندییەکانی نێوان دەوڵەتان کە هەریەکەیان نوێنەرایەتی دەوڵەتێك دەکەن.

ناسیۆنالیزم کۆمەڵێك ناکۆکی ورووژاندوە لە ئاستی زانستە سیاسییەکاندا بەگشتی و لە ئاستی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکانیشدا بە تایبەتی، هەندێك لەو ناکۆکیانە پەیوەندیدارن بە لێکدانەوەی هۆکارەکانی گۆڕانی ناسیۆنالیزم بۆ دیاردەیەك کە تەواوی جیهانی گرتۆتەوە، هەندێکی تریشیان پەیوەستن بە دژواری گونجاندن لە نێوان پێداویستیەکانی ناسیۆنالیزم لەلایەك و پێداویستیەکانی سیستمی نیودەولەتی لە لایەکی ترەوە، چونکە زۆرجار ناسیۆنالیزم وەك پاشماوەی سەردەمە ڕابردووەکان تەماشا دەکرێت کە دژایەتی پرۆسەی بەجیهانیبوون دەکات و هەندێجاری تریش وا تەماشا دەکرێت کە بەهۆی ئەو پرۆسەیەوە پێگەکانی خۆی بەهێزتر دەکات.

ناسیۆنالیزم و بەجیهانیبوون *Nationalism and Globalization*

ناسیۆنالیزم وەك ئایدیۆلۆژیایەك و بزاڤێکی کۆمەڵایەتی، یەکێکە لەو فاکتەرانەی کە بەشدارە لە فۆمەلەبوونی جیهانی نوێدا. بەڵام تا سەردەمانێکی نزیکیش ئەم هەستە نەتەوایەتییە گرنگییەکی ئەوتۆو شیاوی پێنەدرابوو لەلایەن زۆربەی دەروازەکانی

لێکۆڵینەوەی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکانەوە. چونکە ئەو دیدوبۆچوونە باڵادەست بوو بەسەر بوارەکەدا کە ناسیۆنالیزمی وەك پاشماوەیەکی ڕابردوو تەماشا دەکردو بە هۆکاری پشت هەڵگیرساندنی جەنگەکانی ئەورووپای دادەناو لە جیهانی سێهەمیشدا وەك دەرئەنجامێکی سەردەمی کۆلۆنیالیزم سەیردەکرا. لەبەرئەوە لەگەڵ دانپێدانانی گرنگیەکەشیدا هێشتا بە دیاردەیەك دەژمێردرا کە خاڵیە لە ئەقڵانیەت لە ئاستی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا، بۆیە سەرەنجام ناسیۆنالیزم پشتگوێخرا لەلایەك بەهۆی بەرپابوونی ئاشتی لە نێوان زلهێزە جیهانییەکانداو لەلایەکی تریش بەهۆی بەدەستهێنانی سەربەخۆیی ئەو دەوڵەتانەی کە پێشتر لە ژێر چەپۆکی کۆلۆنیالیزمدا بوون.

ئەم دۆخە نوێیە دەرئەنجامێکی بەڵگەنەویستی لێوە دروست بوو کە دەوڵەتان بەشێوەیەکی پلەبەندو لەسەرخۆ پشت هەڵدەکەن لە بیری ناسیۆنالیستی لە پەیوەندی‌و مامەڵەکردنیان پێکەوەو لەبری ئەوەش پەنادەبەن بۆ ئەو دامودەزگا نوێیانەی کە سیستمی جیهانی ئەپارێزن، لە نموونەی نەتەوە یەککگرتووەکان‌و یەکێتی ئەورووپا، بە مەبەستی بەدیهێنانی هاریکاریی زیاتر. لەو سۆنگەیەشەوە ئەوەی چاوەڕوان دەکرا لە بەجیهانیبوون، وەك شێوازێکی تەواوکاریی فراوان لە نێوان دەوڵەتان‌و کۆمەڵگاکانیاندا، ئەوەبوو کە بواری زیاتر بڕەخسێنێت‌و ئەم هاریکاریە بەهێزتر بکات: چونکە لەلایەك جیاوازیەکانی نێوان دەوڵەتان ئەسڕێتەوەو، گەلانیش کراوەتر دەبن لەسەر هاریکاری‌و ئاڵوگۆڕی بازرگانی پێکەوەو، بەشێوەیەك کە کاریگەریی ئەم دۆخە دەکاتە ئینتیماو وابەستەیی نەتەوەییش کە لەسەر بنەمای دەوڵەتی نەتەوەیی هاتونەتەکایەوە.

لە ڕاستیدا هیچ شتێك وەك ناسیونالیزم دژ بە کرۆك‌و ڕۆحی بە جیهانیبوون نەبوو. هەرچەندە ئەم دیدە بۆ مەسەلەکە لە ئێستادا مایەی قبوڵکردن نییەو زۆرکەس دژایەتی دەکەن. چونکە هەستی نەتەوایەتی لە وڵاتانی پێشکەوتوو هاوشانی وڵاتانی تازە گەشەکردوودا بەردەوام لە دەرکەوتندایە، بەتایبەت لە کاتی داواکاریی گەلان بۆ بەدەستهێنانی سەربەخۆیی یان خودموختاریی زیاترو فراوانتر لە چوارچێوەی هەمان دەوڵەتدا، یان لە کاتی ناڕەزایی دەربڕین لەسەر پرۆسەی کۆچکردنی پەنابەران‌و پرۆسەی بازرگانی ئازاد. لە بواری پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکانیشدا بەرزبوونەوەی هەستی نەتەوایەتی بە هۆکاری هەڵگیرسانی بەشێك لە ململانێ هەرێمییەکان‌و جەنگەکان دائەنرێت‌و بە بنەمایەکیش دائەنرێت بۆ دیاریکردنی بەرژەوەندییە ئابورییەکان. واتە بە پێچەوانەی ئەو ڕایانەی کە لە ڕابردوودا برەویان هەبوو سەبارەت بە لێکتر نزیکبوونەوەی سیاسەتە ناوخۆیی‌و دەرەکییەکان یاخود هەوڵدان بۆ بەدیهێنانی کۆمەڵگەیەکی نێودەوڵەتی یەککگرتوو، ئەبینین لە ڕۆژگاری ئەمڕۆماندا جەختکردنەوەیەکی بەردەوام هەیە لەسەر گرنگی ئەو فاکتەرانەی کە گەلان‌و نەتەوەکان لێکتر جیادەکەنەوە وەك ترادیسیۆنەکان‌و ناسنامەی نەتەوەیی‌و بنەڕەتخوازیی‌و دابونەریتی لۆکاڵی‌و سیاسەتی جوداخوازی.

ئامارژەکانی ئەو فاکتەرانەش بۆ بەجیهانیبوون زۆرن، چونکە بەجیهانیبوون لە یەکەم دەرکەوتەکانیدا، زنجیرەیەك پرۆسیسی جیاوازو بگرە دژبەیەکیشی هێناوەتەکایەوە. بۆ نموونە لەلایەك ژمارەیەك بازاڕی نوێ دروست دەکات‌و پشتیوانی ئاڵوگۆڕی شمەك‌و تەکنیکی

جیاوازەکات لە نێوان وڵاتانداو بوار دەڕەخسێنێت بۆ گواستنەوەی هاوڵاتیان لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر، ئەمەش لەلایەکی ترەوەو خۆی لە خۆیدا کاردانەوەو بەرگری لێدەکەوێتەوە لەلایەن ئەو کەسانەی کە هەست بە مەترسی دەکەن لەسەر بەرژەوەندییەکانیان. ئەم حاڵەتی بەرگریکردنە هەندێك لە وڵاتە پێشکەوتووەکان دەکرێتەوە کە دژایەتی کۆچکردن و بازرگانی ئازاد دەکەن، هەر وەك چۆن ئەو وڵاتانەی جیهانی سێهەمیش دەگرێتەوە کە هەست بە ستەم و خۆسەپاندنی وڵاتە پێشکەوتووەکان دەکەن. لەم ڕوانگەیەوە دەتوانین ناسیۆنالیزم وەك کاردەنەوەیەکی دژ بە بەجیهانیبوون ئەژمار بکەین و لە هەمان کاتیشدا وەك دەرئەنجامێکی بەجیهانیبوون لێی بڕوانین، ئەمەش حاڵەتی جیاوازیی و دژیەکبوونەکە قوڵتر دەکاتەوە.

لەلایەکی ترەوە گەشەکردنی هەستی نەتەوایەتی بە شێوەیەکی چاوەڕوان نەکراو لە هەشتاکان و نەوەدەکانی سەدەی بیستدا بەڵگەیەکی ڕوونە لەسەر شکستی هەوڵەکانی بنیادنانی دەوڵەت بە پێی ئەو شێوازانەی کە لە جیهانی کۆمۆنیزمیدا پەیڕەو دەکران لە ئەزموونی دەوڵەتی خاوەن کەمینە جیاوازەکاندا. چونکە لە پاش لەبەریەك هەڵوەشانەوەی یەکێتی سۆڤیەت لە ساڵی (١٩٩١)دا چوار لەو دەوڵەتانە سەربەخۆیی خۆیان ڕاگەیاند و ئاڕاستەیەکی ناسیۆنالیستیان هەڵبژارد، کە بریتیبوون لە ڕوسیای فیدراڵ و چیکۆسلۆڤاکیا و یۆگسلاڤیا و ئەسیوپیا و لە ئەنجامدا بیست ودوو دەوڵەتی سەربەخۆیان لێوە دروست بوو. هەرچەندە لێرەدا نابێت ڕۆڵی ئەو فشارە کۆمەڵایەتی و ئابوریانە لە یاد بکەین کە وڵاتانی خۆرئاوا دژ بە جیهانی کۆمۆنیستی پیادەیان دەکرد.

لە سەردەمی بەجیهانیبووندا هەندێك لە نەتەوەکان ئاڕاستەی جیابوونەوە هەڵدەبژێرن نەك یەکگرتن و توانەوە کە دەوڵەتە گەورەکاندا، لە هەمانکاتدا داوای ڕاگەیاندنی سەربەخۆیی خۆیان دەکەن و ئەیانەوێت بە مەرجی تایبەتی خۆیانەوە بێنە نێو بازاڕە جیهانیەکانەوە. بەڵام لە لایەکی ترەوە دارمانی ئەزموونی کۆمۆنیستی لە هەندێك لە وڵاتانی جیهاندا جۆرێکی نوێی لە ناسیۆنالیزم بەرهەمهێناوە کە بەشێك لە ئەدگارەکانی لە ئەزموونی یەککگرتنەوەی ئەڵمانیا و یەمەن و هەوڵەکانی چین و کۆریادا دەردەکەوێت. بە دەربڕینێکی تر پەیوەندی نێوان ناسیۆنالیزم و بەجیهانیبوون لە جۆری یەکەمدا ئاڕاستەی دابەشبوون و لێکتر جیابوونەوە دەگرێتەبەرو لە جۆری دووەمدا ئاڕاستەی لێکتر نزیکبوونەوەو یەککگرتنەوە دەگرێتەبەر.

بۆ دیاریکردنی پەیوەندی نێوان ناسیۆنالیزم و بەجیهانیبوون ئەتوانین بگەڕێینەوە بۆ سەردەمە مێژووییەکان و سەرەتاکانی دەرکەوتنی سیستمی جیهانی نوێ. فەلسەفەی ناسیۆنالیزم وەك سیستمێکی بیروباوەڕ، لەسەر دامەزراندنی چەندین دەوڵەتی سەربەخۆ بنیادنراوە کە پشت بە کەلتوورو مێژووی نەتەوەکان دەبەستێت و کار لەسەر ڕایەڵەکانی جیاوازی و تایبەتمەندی کەلتووری و مێژوویی گەلان دەکات. هەربۆیە هەمیشە باس لە ڕادەی سەربەخۆیی و ناڕەزایی نەتەوەکان دەکات بەڵام لە ڕاستیدا ئەم فەلسەفەیە لە بۆشاییدا دروست نەبوو، بەڵکو بەشێك بوو لەو گۆڕانکارییانەی کە لە جیهانی دوو سەدەی ڕابردوودا هاتەکایەوەو ژینگەیەکی جیهانیان بۆ بڵاوبوونەوەی ئەم بیرە نوێیە خوڵقاند. لە گرنگترین ئەو گۆڕانکاریانەش ئەتوانین ئاماژە بکەین بۆ هەوڵەکانی تەواوکاریی لە نێوان بازاڕە

جیهانیەکاندا، هاتنەکایەی ئیمپراتۆریەتە کۆلۆنیالیستە ئەورووپییەکان و دەرکەوتنی بزاڤی بەرگریکاری لە دژیان، هەروەها هەڵگیرسانی جەنگە جیهانییەکان و بڵاوبوونەوەی بیرو سیستمی دیمۆکراتی لە جیهاندا. خاڵی سەرسوڕهێنەر لێرەدا ئەوەیە کە ئەو ناسیۆنالیزمەی کە لەسەر بنەمای جیاکردنەوەی گەلان لە یەکتری دروستبوو بەهۆی ئاراستەی فراوانخوازی و نێودەوڵەتی و بەجیهانیکردنەکانەوە بڵاوبوویەوە و تەشەنەی کرد لە دوو سەدەی ڕابردوودا وەك کاردانەوەیەك بۆ ئەو ئاراستانە.

بەجیهانیبوون و ناسیۆنالیزم: پرۆسە دژ بەیەکەکان

١. ئەو فاکتەرانەی کە دژ بە (ناسیۆنالیزم) دەوەستنەوە:

- خۆشگوزەرانی هاوبەش.
- تەواوکاریی ئابوری نێودەوڵەتی.
- کۆچکردن.
- سەفەرو گەشتوگوزار.
- کارکردن لە دەرەوەی سنوور.
- مەترسییە جیهانییەکان.
- فراوانبوونی کۆمۆنیکەیشن لە ئاستی جیهانیدا.
- کۆتایی هاتن بە بیرۆکەی سەروەریی ئابوری.

٢-ئەو فاکتەرانەی کە پشتگیری لە (ناسیۆنالیزم) دەکەن:

- لە دەستدانی کۆنترۆڵ لە بەرامبەر وەبەرهێنەرە بیانییەکاندا.
- دژایەتیکردنی دیاردەی کۆچ.
- مەترسی لە تەشەنەکردنی بێکاریی.
- ناڕەزامەندی لە دامودەزگا سەروو نەتەوەییەکاندا.
- ڕق و ڕەدکردنەوەی کەلتوورە بیانییەکان.
- مەترسی تیرۆرو کاری تێکدەرانە.
- دژایەتیکردن هۆکارەکانی میدیای جیهانی.
- سوودو قازانجەکانی سەربەخۆبوون.

بە هەرحاڵ، پەیوەندی نێوان ناسیۆنالیزم و سیستمی جیهانی ڕەهەندی مێژووی تێپەڕاندووە. چونکە لەلایەکی ترەوە ئەم پەیوەندییە شێوازێکی (نۆرماتیڤ)ی لە خۆی دەگرێت و پەیوەستە بەو بەهاو بیروڕایانەوە کە چۆنیەتی ژیانی گەلان و پێوەرەکانی دەسەڵات و گوێڕایەڵی بۆ دیاریدەکەن. هەر بۆیە ئەو هەستە نەتوایەتیەی کە لە تواوی جیهاندا تەشەنەی کردوە ڕۆڵی ئەو فەلسەفە بنەڕەتیە ئەبینێت کە بنەمای دروستبوونی سیستمی جیهانی پێکدەهێنێت و سەرچاوەی ڕەوایەتیبوونی پێدەبەخشێت. چونکە ئەگەر حکومەتەکانی پێش سەردەمی نوێ سەرچاوەی دەسەڵات و ڕەوایەتی خۆیان بە پاشاو بنەماڵە فەرمانڕەواکانەوە گرێدەدا، ئەوا سەردەمی نوێ و پاش تەشەنەکردنی بیرو هەستی نەتەوایەتی سیستمێکی نوێ هاتە کایەوە کە حکومەتەکان بنەمای بوون و دەسەڵاتەکانیان ئەبەستنەوە بە بیرۆکەی سەروەری گەلان و نوێنەرایەتی کردنی گەلانەوە. ئەم دۆخە نوێیەش زاراوەی (دەوڵەتی- نەتەوە *Nation-State*)ی هێنایە بوون. واتە هەر حکومەتێك نوێنەرایەتی نەتەوەیەك دەکات. هەر ئەم دۆخەش بوو بواری ڕەخساند بۆ هاتنەکایەی پرانسیپی مافی دیاریکردنی چارەنووس لەلایەن نەتەوەکانەوە، کە ماف تەواو ئەبەخشێت بە هەر نەتەوەیەك کە چارەنوسی خۆی

دەستنیشان بکات و دەوڵەتێکی سەربەخۆی هەبێت، یاخود ئەگەر نەتوانرا سەربەخۆبێت بە ئازادی خۆی ببێت بە بەشێك لە دەوڵەتێکی گەورەتر لە خۆی. ئەمەش مانای ئەوەیە کە تەواوی ئەو پرانسیپانەی کە سیستمی نێودەوڵەتی و یاسای نێودەوڵەتی و ڕەوایەتی نێودەوڵەتی لەسەر بنیادنراوە ئەگەڕێتەوە بۆ ئەو پرانسیپە گرنگە. بەمەش ئەتوانین بڵێین کە ناسیۆنالیزم لەمڕۆدا بنەمای ئەخلاقی و مەعنەوی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان پێکدەهێنێت بە ڕادەیەك کە ئەو ڕێکخراوەی کە تەواوی دەوڵەتانی جیهان لە خۆی دەگرێت و نوێنەرایەتی ڕەوایەتی نێودەوڵەتی دەکات ناوی (نەتەوە یەککگرتووەکان)ی لێنراوە.

ناسیۆنالیزم وەك ئایدیۆلۆژیا

Nationalism as Ideology

زاراوەی ناسیۆنالیزم، وەك هەر زاراوەیەکی تری بواری زانستە کۆمەڵایەتییەکان، لە وێنەی زاراوەکانی (دیمۆکراسی، شۆڕش، لیبرالیزم، سۆشیالیزم.. هتد) مانایەکی فراوانی هەیە، بەڵام ئەتوانین بڵێین بە شێوەیەکی گشتی بە مەبەستی دەربڕینی دوو چەمکی جیاواز بەکاردەهێنرێت:

<u>یەکەمیان</u>، وەك بیروباوەڕێکی سیاسی یان وەك ئایدیۆلۆژیایەك، بە مانای کۆمەڵێك پرانسیپی سیاسی کە کەسێك یان گروپێك یان بزاڤێك باوەڕپێدێنن و پشتیوانی لێدەکەن.

<u>دووەمیان</u>، وەك بزوتنەوەیەکی کۆمەڵایەتی-سیاسی، بە مانای ئاراستەیەك لە کۆمەڵگە جیاوازەکاندا کە لە ئاستی جیهانداو لە دوو سەدەی ڕابردوودا کاریگەری خۆی هەبووەو بەشێك لە چەمکە سیاسییە باوەکانیشی گۆڕیوە.

شێوازو دەرکەوتەکانی ناسیۆنالیزم وەك بیرێکی ئایدیۆلۆژی، هاوشێوەی زاراوەو بیروباوەڕەکانی تر جیاوازن لە یەکتری، بەڵام ئەوەی ناسیۆنالیزم جیادەکاتەوە لەوانە ئەوەیە کە ناتوانرێت پێناسەیەکی دیاریکراوی بۆ بکرێت و جۆرێك لە ڕێکەوتنی هاوبەشی بۆ دروست بکرێت لە نێو بیرمەندانەدا. هۆکاری سەرەکی پشت ئەم نەتوانینەش ئەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە بیرمەندێکی کلاسیکمان نییە کە ئەدەبیاتێکی کلاسیکی دەوڵەمەندی لە بارەی ناسیۆنالیزمەوە پێشکەش کردبێت بۆ ئەوەی هەمووان لە کاتی گفتوگۆکاندا بۆی بگەڕێنەوە. حاڵەتێك کە فەیلەسوفەکان بە (چەمکی هێشوویی، المفهوم العنقودي) تەعبیری لێدەکەن، کە بریتییە لە بیرۆکەیەکی خاوەن چەندین توخمی پێکەوەبەستراوی یەکترتەواوکەر.

<u>(ئەنتۆنی سمیث *Anthony Smith*)</u> یەکێکە لە گرنگترین ئەو ناوانەی کە شیکارێکی باشی لەبارەی ناسیۆنالیزمەوە پێشکەش کردووە، لە ڕاستیدا ئەم بیرمەندە کۆمەڵە بابەتێکی پێشکەش کردوین کە ئەتوانین بە تەوەرێکی گونجاوی دابنێین بۆ پێکهێنانی (چەمکی هێشوویی) لە بیری ناسیۆنالیستیدا.

بابەتە جەوهەریەکانی ناسیۆنالیزم

١. مرۆڤایەتی بە سروشتی خۆی دابەش دەبێت بۆ چەندین نەتەوە.

٢. هەر نەتەوەیەك خاوەنی کەسێتی تایبەتمەندی خۆیەتی.

٣. نەتەوە سەرچاوەی هێزو دەسەڵاتی سیاسییە.

٤. بۆ ئەوەی تاکەکان خودو ئازادی خۆیان بسەلمێنن، پێویستە لە سایەی بەیداخی نەتەوەیەکدا کۆببنەوە.

٥. نەتەوەكان ناتوانن بوونی خۆیان بسەلمێنن لە چوارچێوەی دەوڵەتدا نەبێت.

٦. وەلائی تاك بۆ دەوڵەتی نەتەوەیی لە پێش هەر وەلائێكی ترەوەیە.

٧. بەهێزكردنی دەوڵەتی نەتەوەیی مەرجێكی سەرەكییە بۆ بەدەستهێنانی ئازادیو پێكەوەگونجان لە چوارچێوەی سیستمی جیهانیدا.

*<u>**Anthony Smith: Theories of Nationalism, 2nd ed. (London: Duckworth, 1983), P. 21.**</u>*

<u>(ئێرنێست گێلنەر</u> *Ernest Gellner*)یش لای خۆیەوە پێناسەیەكی بەهێزی بۆ (ناسیۆنالیزم) كردووە، كە تێیدا ئەڵێت: "ناسیۆنالیزم بە پلەی یەكەم پرانسیپێكی سیاسییەو باوەڕی بە چونیەكبوونی مانای سیاسیو نەتەوەیی هەیە". ئەمەش مانای ئەوە ئەگەیەنێت كە ناسیۆنالیزم بە پلەی یەكەم پرانیسپێكی ئەخلاقییەو لەسەر ئەوە بنیادنراوە كە نەتەوەكان خاوەن بوونێكی سەربەخۆنو ئەم بوونەشیان هاوشانە لەگەل كۆمەڵگا سیاسییەكاندا، پێویستە هەر نەتەوەیەكیش بواری بۆ بڕەخسێنرێت بۆ ئەوەی ببێتە خاوەن خودموختاریەكی سەربەخۆی تەواو. لەم سۆنگەیەشەوە ناسۆنالیزم وەك بیرێكی ئایدیۆلۆژیانە پێش هەموو شتێك لە شێوەی پرانسیپێكی ئەخلاقی نۆرمەتیڤدا خۆی دەنوێنێتو پەیوەندیدار دەبێت بە جیهانەوە چ وەك ئەوەی هەیەو چ وەك ئەوەی پێویستە ببێت!!

لایەنگرانی ناسیۆنالیزم ڕایان وایە كە دەوڵەت، تەنانەت هەستی نەتەوایەتی، بەو پێیەی كە دەربڕی جۆرێك لە خود سەربەخۆییو هەستكردنە بە ئینتیمای نەتەوەیی، لەگەڵ تێپەڕبوونی كاتداو بە درێژایی مێژووی مرۆڤایەتی یان لانی كەم لە چەند سەدەی ڕابردوودا دروست بووە. لێرەوە سوود وەرگرتن لە مێژوو یەكێكە لە بابەتە جەوهەرییەكان لە دیدی ناسیۆنالیستیدا بۆ جیهان، بەردەوام هەوڵدەدرێت كە ئەوەی (بەسەرچوو، بنەڕەتی، ڕەسەن، تەقلیدگەراو ئەزەلی)یە دووبارە ئامادەبكرێتەوەو بەرهەم بهێنرێتەوە. هەرچەندە ئەم پرانسیپە خۆی لە خۆیدا مێژوویەكی نوێی هەیەو ئەگەڕێتەوە بۆ كۆتایەكانی سەدەی هەژدەو سەرەتاكانی سەدەی نوزدە، ئەو گۆڕانكارییانەی كە بەسەر سیستمی جیهانییدا هاتنو سەرەتایەك بوون بۆ هاتنە كایەی زاراوەی (نەتەوە *Nation*)و وشە هاوماناكانی لە زمانەكانی تردا.

بە شێوەیەكی گشتی ئەتوانین سێ قۆناغی سەرەكیو یەكترتەواوكەر دیاری بكەین بۆ پەرەسەندنی زاراوەی (نەتەوە)و پرانسیپی (ناسیۆنالیزم):

<u>قۆناغی یەكەم</u> پەیوەستە بە سەردەمی ڕۆشنگەرییەوەو بەشێوەیەكی تایبەتیش بەندە بە مافی گەلان لە بڕیاردانی چارەنووسی خۆیاندا. ئەم مافەش كاتێك بەدیدێت كە كۆمەڵێكی مرۆیی خاوەنی كۆمەڵێك بەرژەوەندی هاوبەش بنو بواری ئەوەیان بۆ بڕەخسێت كە بە گونجاوترین هۆكار ئەو بەرژەوەندیە بەدیبهێنن.

ئەم بیرۆكەیەش لە بنەڕەتدا لە بیرۆكەی (دەوڵەتی شار، *Polis*)ی گریكی دێرینەوە وەرگیراوە، هەمان ئەم بیرۆكەیەش بەتوندی لای <u>(جان جاك ڕۆسۆ *Jean Jacques Rousseau*)</u> دەردەكەوێتەوە، چونكە (ڕۆسۆ) لای خۆیەوە پرانسیپەكانی بیروباوەڕی مۆدێرنی داڕشتەوە سەبارەت بە دیمۆكراسیو ڕەوایەتی حوكمی زۆرینە. لەلایەكی تریشەوە <u>(جۆن ستیوارت میڵ *John Stuart Mill*)</u> بە یەكێك لە پێشەنگەكانی

بیری دیموکراسی دادەنرێت کە پاش (ڕۆسۆ) جەختی کردووەتەوە لەسەر گرنگی (حکومەتی نوێنەرایەتی، الحكومة التمثيلية) وەك باشترین شێوازی سیستمی سیاسی: واتە هەر کاتێك بیرۆکەی حکومەتی نوێنەرایەتی قبوڵبکرێت وەك ئامرازێك بۆ بەدیهێنانی پرانسیپی دیاریکردنی چارەنووس لای تاکەکان بە شێوەیەکی بەکۆمەڵ، ئەو دەمە ڕێگا کراوە دەبێت لەبەردەم پرانسیپی دیاریکردنی چارەنووسی نەتەوەکاندا.

قۆناغی دووەمیش لەگەڵ هەڵگیرسانی شۆڕشی فەرەنسای ساڵی (١٧٨٩)دا سەرهەڵدەدات، کاتێك نەیارانی حوکمی پاشایەتی ئازناوی (نەتەوە *La Nation*)یان بۆ خۆیان هەڵبژارد، کە مەبەستیان کۆی تاکەکانی گەلی فەرەنسا بوو بە جیاوازی پیشەو ئازناوی پێشوویانەوە. لەم دۆخەشدا زاراوەی (نەتەوە) پێش هەموو شتێك دەربڕی بیرۆکەی هاوڵاتی هاوبەش و گشتی بوو کە بەهۆیەوە یەکسانی بەدیدەهێنرێت، واتە بیرۆکەی یەکێتی گەل. لەلایەکی تریشەوە دروشمەکانی شۆڕشی فەرەنسا کە بریتیبوون لە (ئازادی، یەکسانی و برایەتی) ئەوا بە هەڵگری ئەم بیرۆکەیە دائەنرێت، بەر بڵاوترین هوتافی شۆڕشیش بریتی بوو لە دەستەواژەی (بژی نەتەوە *Live La Nation*). لێرەوە پێکەوەبەسترانی چەمکی (نەتەوە) لەگەڵ چەمکی (یەکسانی) لە نێوان ئەوانەی کە لە سایەی دەوڵەتدا دەژین بواری ڕەخساند بۆ دەرکەوتنی نۆبەرەی چەمکی (دیموکراسی).

ئەم پەرەسەندنەی فەرەنسا هاوشانی پەرەسەندنێکی گەورەی تر بوو لە هەردوو کیشوەری ئەمریکای باکورو باشووردا، یەکەمیان لە باکور لە شۆڕش دژی حوکمی بەریتانیا لە ساڵەکانی (١٧٧٦-١٧٨٣)دا، دووەمیشیان لە شۆڕش دژی حوکمی ئیسپانی لە باشور لە ساڵەکانی (١٨٢٠-١٨٢٨) خۆیان نمایش کرد.

لە قۆناغی سێهەمیشدا چەمکی دیموکراسی و سیاسییانەی (نەتەوە) گرێدرایەوە بە ڕەگەزی سێهەمیەوە کە ئەویش بریتی بوو لە بیرۆکەی ڕۆمانسیەتی ئەڵمانییەوە کە بە (گەل *Volk*) ئاوزەد دەکرا، ئەم وشەیە ئاماژەیە بۆ کۆمەڵگەیەك کە پشت بە دابونەریت و کەلتوورو مێژوو دەبەستێت زیاتر لە ناسنامەی سیاسی. کرۆکی چەمکی (گەل *Volk*) کە بیرمەندانی وەك (هێردەر *Herder*)و (فیختە *Fichte*) بەرگرییان لێدەکرد، خۆی لەوەدا چڕ دەکردەوە کە مرۆڤایەتی دابەشدەبێت بۆ چەندین گەلی جیاوازو ئەتوانرێت لە ڕێگەی گەڕان و پشکنینەوە تایبەتمەندی ناسنامەکانیان لێکتر جیا بکرێتەوە. لێرەوە هەر وەك چۆن زانایان توانیان وێنەی ورد سەبارەت بە ڕووەك و کانزاکان و گیاندارانی سەر زەوی بکێشن، هەروەها چۆن زانایانی زمانناسی توانیان هێڵکاریەکی ورد سەبارەت بە جیاوازیەکانی نێوان زمانەکانی جیهان بکێشن، بە هەمان شێوەش ئەتوانرێت ناسنامەی گەلانی سەر زەوی دیاریبکرێت و وێنەی جیاوازیەکانیشیان بە وردی بکێشرێت.

لە ئەنجامی پێکەوە گرێدانی هەر سێ قۆناغەکەی پێشوو، لە سەرەتاکانی سەدەی نۆزدەهەمدا پرانسیپێکی سیاسی دەرکەوت کە ئەمڕۆ پێی دەگوترێت (ناسیۆنالیزم). لە بەناوبانگترین ئەو کەسانەش بانگەوازیان بۆ ئەم پرانسیپە نوێیە کرد بریتیبوو لە (جیۆسیپە مازینی *Giuseppe Mazzini*) ئیتاڵی کە ڕای وابوو دەرکەوتنی نەتەوەکان

مەسەلەیەکی بڕاوەیەو کۆتایی هاتووەو هەریەکەیان لەسەر خاکی نیشتمانی خۆی سەرهەڵدەدات‌و پێویستە سەربەخۆش بن. لە ڕاستیدا ئەزموونی ئیتاڵیا نموونەیەکمان پێشکەش دەکات لەبارەی دۆخێکەوە کە تێیدا چەند قەوارەیەکی دابەشبووی کەرتوپەرت یەکدەگرنەوە.

(مازینی) دوو ڕەگەزی دیکەش دەخاتەڕوو کە ڕۆڵیان دەبێت لە بەرەو پێش بردنی چەمکی مۆدێرنی ناسیۆنالیزمدا: ڕەگەزی یەکەم بریتییە لە چەمکی ئەخلاقیی نەتەوە، ئەم چەمکە مانای ئەوە دەگەیەنێت کە تاکەکەس نابێت بە تەنها ئینتیمای بۆ نەتەوە هەبێت بەڵکو لەوەش زیاتر دەبێت گوێرایەڵییەکی کوێرانەی هەبێت بۆ خواستی نەتەوەکەی. بەم ڕێگەیەش هەرچی چەمکی کۆنەکانی وەلاو خۆشەویستی نیشتمان‌و ئینتیما بۆ کۆمەڵگا هەیە ئەبن بە بەشێك لە سیستمی دەوڵەتی نەتەوەیی مۆدێرن.

ڕەگەزی دووەم لای (مازینی) بریتییە لە بیرۆکەی (خێزانی نەتەوەکان) بەو مانایەی کە پاش ئەوەی جیهانمان دابەشکرد بۆ چەندین نەتەوە، ئەتوانرێت ئەم نەتەوانە هانبدرێن لەسەر هەوڵدان بۆ بەدەستهێنانی سەربەخۆیی لە ڕێگەی پارێزگاریکردن لە ناسنامەو مافی بڕیاردانی چارەنووسەوە. بۆیە ئەم پرانسیپە نوێیە ئەتوانێت ئاشتی لە نێوان نەتەوەکاندا بەرقەرار بکات.

(ئێرنێست ڕێنان Ernest Renan)ی نووسەری فەرەنسایش ڕای وایە کە هەستی نەتەوایەتی بریتییە لە ڕاپرسییەك، کە لە ڕێگەیەوە ئەو کۆمەڵگەیانەی بە درێژایی مێژوو دروستبوون، ڕۆژانە جەخت دەکەنەوە لەسەر مافی بڕیاردانی چارەنووس‌و بەدیهێنانی خواست‌و ئارەزووەکانیان.

ناسیۆنالیزم وەك بزاوتێك

Nationalism as a Movement :

ئەو بیری نەتەوایەتییەی کە لە سەرچاوەکانی کۆتایی سەدەی هەژدەهەمەوە دەرکەوت، تەشەنەکردنێکی بەربڵاوی بەخۆیەوە بینی لە تەواوی بەشەکانی تری جیهاندا، تا وای لێهات شێوەی بیرێکی ئایدیۆلۆژیانەی لە خۆی گرت. لە سەرەتاکانی سەدەی نۆزدەهەمدا لە چەند شوێنێکی ئەوروپادا ناسیۆنالیزم دەرکەوت‌و کاریگەریی خۆی پیشاندا، وەك یۆنان‌و ئەڵمانیاو ئیتاڵیاو ئیرلەنداو پاشتریش لە ئیمپراتۆریەتە فرەنەتەوەکانی وەك ئیمپراتۆریەتی نەمسایی-هەنگاری‌و ئیمپراتۆریەتی بروسیاو ڕوسیاو ئیمپراتۆریەتی عوسمانی.

بەهۆی ئەو فشارە ناوخۆیی و دەرەکییانەی کە تووشی ئەو ئیمپراتۆریەتانە هاتن، ناچاربوون کە دانبنێن بە داوای سەربەخۆیی هەندێك لە نەتەوە ژێر دەستەکانیاندا، تا سەرئەنجام ئەو چوار ئیمپراتۆریەتە لە جەنگی جیهانی یەکەمدا لەبەریەك هەڵوەشانەوەو نەخشەی وڵاتە تازە سەربەخۆکان دەرکەوت. لە بەشی خۆرئاوای ئەورووپاش یەکێك لە قەوارە فرە نەتەوەکان ناچاربوو دانبنێت بە سەربەخۆیی یەکێك لە هەرێمە یاخیبووەکانیدا، ئەمەش کاتێك بوو کە بەریتانیا بە ناچاریی لە ساڵی (١٩٢١)دا سەربەخۆیی بەخشی بە (ئیرلەندا).

هەڵگیرسانی جەنگی جیهانی یەکەم‌و دەرئەنجامەکانی بوارێکی گونجاوی ڕەخساند بۆ ڕاگەیاندنی مافی چارەنووس وەك پرانسیپێکی جیهانی، پاش ئەوەی کە بە تەنها قۆرخکرابوو بۆ ئەورووپاو نوخبەی سپی پێستی گەلی ئەمریکا. لە ڕاستیدا ڕاگەیاندنی ئەم مافە

بەهۆی دوو ڕووداوی گەورەوە ڕەهەندێکی جیهانی وەرگرت، کە یەکەمیان شێوازێکی ڕادیکالانەی وەرگرت لە شۆڕشی بەلشەفیکەکانی ڕوسیا لە ساڵی (١٩١٧)دا، دووەمیشیان شێوازێکی لیبرالانەی وەرگرت لە ڕاگەیاندنی چواردە خاڵەکەی (ودرۆ ویڵسن)ی سەرۆکی ئەمریکا لە ساڵی (١٩١٨)دا.

پێش هەڵگیرسانی جەنگی جیهانی یەکەم، زۆر لە نەتەوەخوازەکان باوەڕیان وابوو کە لە ڕێگەی بەدەستهێنانی ماف فیدراڵی یان هەرێمایەتییەوە لە ناوخۆی دەوڵەتێکدا دەتوانن مافە نەتەوایەتییەکانیان بەدەستبهێنن بەبێ ئەوەی لە وڵاتەکەیان جیاببنەوە یان لە هەوڵی بەدەستهێنانی سەربەخۆیی کەلتووریدا بوون وەك ئەوەی کە لە دۆخی هەندێك وڵاتی وەك چیکۆسلۆفاکیاو بەلجیکاو سویسرادا بەرجەستەبوو بوو. بەڵام لەپاش جەنگی جیهانی یەکەم ماف چارەی خۆنووسین بەتوندی لەگەڵ سەربەخۆیی تەواودا پێکەوە گرێدراون و پێشبینییەکەی (مازینی) ئیتاڵی سەبارەت بە سەرهەڵدانی سەردەمی ماف چارەنووس و دەرکەوتنی (خێزانی نەتەوەکان) لە واقیعدا هاتەدی.

لە ڕاستیدا سێ هۆکاری سەرەکی ڕێگربوون لە بەردەم هاتنەدی ئەو پێشبینییەدا لە پێش جەنگی جیهانی یەکەم:

یەکەم: ڕێگری هێزە ئەوروپییە کۆلۆنیالیستەکان لە بەخشینی سەربەخۆیی بە گەلانی ژێر دەسەڵاتیان لە ئاسیاو ئەفریقادا، بۆیە دەبینین کە هیچکام لە بەریتانیاو فەرەنساو هۆڵەنداو بەلجیکا ڕازینەبوون لەسەر بەخشینی سەربەخۆیی بە گەلانی ژێر دەستیان، ئەم دۆخەش درێژەی کێشا تا کۆتایی هاتنی جەنگی جیهانی دووەم، کە یەکێك لە دەرئەنجامەکانی بریتیبوو لە وێرانکردنی وڵاتە دۆڕاوەکان و لاوازکردنی بەشێکی زۆری وڵاتە براوەکان. لێرەوە پرۆسەی کۆتاییهێنان بە سەردەمی کۆلۆنیالیزم و ڕاگەیاندنی سەربەخۆیی بە فراوانی پەنجاکان و شەستەکانی سەدەی بیستی ڕەنگڕێژ کرد.

دووەم: ناسیۆنالیزم هۆکارێك نەبوو بۆ جێگیرکردنی ئاشتی لە نێوان وڵاتاندا، بەقەد ئەوەی هۆکارێك بوو بۆ هەڵگیرسانی ململانێ و دەرکەوتنی سیستمی دیکتاتۆری ستەمکارو لە کۆتاییشدا بەرپاکردنی جەنگە جیهانییەکان. واتە هەرچەندە (خێزانی نەتەوەکان) دروستبوو بەڵام خێزانێکی پڕ ئاشوب و ئاژاوەبوو دوور لە بەختەوەریی و ئارامی. هۆکاری پشت ئەم ئاژاوەیەش ئەگەڕایەوە بۆ ئەوەی کە ئەو نەتەوانەی کە زمان و ئایین کۆی کردبوونەوە، دژیەکبوونی داواکارییە مێژووییەکانیان پەرت و بڵاویکردبوونەوە.

بەکورتی هیچ جۆرە هاوئاهەنگی و پێکەوە گونجانێك لە نێوان داواکارییە نەتەوەیی و داخوازییە هەرێمییەکاندا نەبوو، چونکە کێشمەکێش و ناکۆکی لەسەر هەرێمەکان لە وڵاتانی بەڵکان و... هتدا. کۆمەڵێك ململانێی نەتەوەیی و نەژادی لێکەوتەوە کە هەوڵەکانی میانگیری و دووبارە داڕشتنەوەی سنوورەکانیش سوودیان نەبوو لە کپ کردنەوەیدا. هەرچی ئەو سەربەخۆییەش بوو کە بەریتانیا بە ئیرلەندای بەخشی لە ڕاستیدا بوو بە هۆی دروستبوونی ڕق و کینەی هاوشێوەی ئەوەی بەڵکان، لەوەش زیاتر لەلایەکی ترەوە شەپۆل ناسیۆنالیزمی توندڕەو هەردوو وڵاتی ئەڵمانیاو ئیتالیای گرتەوەو هەردوو بزووتنەوەی نازیزم و فاشیزم بەپشتبەستن بە بیرۆکەی هێزو فراوانخوازی سەربازییەوە هاتنە گۆڕەپانەکە. هەموو ئەوانەش لە یەك کاتدا بواریان ڕەخساند بۆ

دەرکەوتنی لایەنە پۆزەتیڤ و نێگەتیڤەکانی ناسیۆنالیزم.

هۆکاری سێیەمی پشت بەدینەهاتنی خۆزگەو خەونەکانی ساڵی (١٩١٨) بەڕوونی لەپاش جەنگی جیهانی دووەم زیاتر بەدەرکەوتن، چونکە گرژیو ئاڵۆزی تەنانەت پەیوەندییەکانی نێوان ئەو دەوڵەتانەشی گرتەوە کە خاوەنی سەربەخۆیش بوون، تەنانەت ئەوانەش کە لایەنگری پرانسیپی مافی چارەنووس و ناسنامەی نەتەوایەتیش بوون. ئەمەش بەڕوونی لە وڵاتە پێشکەوتووەکانی وەك (ئەمریکا و ئەوروپای خۆرئاوا)دا ڕەنگی دایەوە. بەتایبەت لەپاش شەستەکانی سەدەی بیستەوە لە (هەرێمی باسکی ئسپانیا و لای کاتۆلیکەکانی ئیرلەندای باکورو سکۆتلەنداو دورگەی کۆرسیکا).

لە ولایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکاش دەنگی ناڕەزایی بڵندبوویەوە، سەرەتا بەدەرکردنی لائیحەی مافەکانی مرۆڤ بۆ داکۆکی کردن لە مافی ڕەش پێستەکان و پاشانیش هۆشیاری نەتەوەیی و ئەزادی لە ناوەندی کۆمەڵگا ئیتنیەکانی دیکەی جگە لە سپی پێستەکاندا تەشەنەی کرد. لە کەنەداش دانیشتووانی هەرێمی (کیوبیك)ی فەرەنسی زمان داوای مافی زیاترو دەسەڵاتی خودموختارییان دەکردو تەنانەت هەندێکجار داوای سەربەخۆیش دەکەن. بەڵام ئەوەی جێی سەرنجە ئەواوی ئەم ڕابوونە ئیتنیو نەتەوەییانە لەخۆرئاوای ئەورووپاو باکوری ئەمریکادا لەلایەن ئەو وڵاتانەوە گەمارۆدراون و تا ئێستاش هیچ کێشەیەکیان بە هەڵوەشاندنەوەی دەوڵەت و ڕاگەیاندنی سەربەخۆیی لەلایەن ئەو نەتەوانەوە کۆتایی پێنەهاتووە.

بارودۆخی خۆرهەڵاتی ئەورووپای پاش ڕوخانی ئەزموونی کۆمۆنیستی لەو وڵاتانەدا بەجۆرێکی تر بوو، تەنانەت ئەتوانرێت بەتەقینەوەی هەستی نەتەوەیەکان دابنرێت پاش ساڵانێکی زۆر لە بێدەنگ کردن، چونکە لای ئەوان ناسیۆنالیزم مانای دژایەتی حوکمی سۆڤیەتی و گەڕانەوە بۆ پەیوەندیەکانی پێش ئەزموونی کۆمۆنیستی دەگەیاندو لەگەڵ داواکاری ریفۆرمی ئابووری و پیادەکردنی دیموکراسیدا پێکەوە گرێدرابوون. هەر لەبەر ئەو هۆیەش بوو کە ڕۆڵێکی بەرچاوی بینی لە تاودانی هەستی ئۆپۆزسیۆنی هەڵگشاوی دژ بە کۆمۆنیزم لە خۆرهەڵاتی ئەورووپادا. لەوەش زیاتر بیری ناسیۆنالیزم دوچاری خودی یەکێتی سۆڤیەتیش بوو، چونکە یەکێتی سۆڤیەتی پاش جەنگی جیهانی یەکەم لەسەر بنەمای دەوڵەتی فرە ڕەگەز بنیادنرابوو. هەر بۆیە لەگەڵ لاوازبوونی مشتی پۆڵایینی یەکێتی سۆڤیەت لە (١٩٩١)دا بەشێك لەو نەتەوانە سەربەخۆیی خۆیان ڕاگەیاندو نزیکەی (١٥) دەوڵەتی نوێ لەسەر نەخشەی سیاسی جیهانی دروست بوون. ئەم گۆڕانکارییانەش لە هەندێك حاڵەتدا لەسەر دەستی بژاردەیەکی ڕوناکبیری حیزبی شیوعیش بە ئەنجام ئەگەیەنران و سەرئەنجام بارودۆخێك دروست بوو کە لە مێژووی سیستمی مۆدێرنی جیهاندا هاوشێوەی نییەو لە ڕوسیاو دەرەوەیدا ژمارەیەکی زۆر دەوڵەتی سەربەخۆ لەدایك بوون. بەمەش زۆر بەڕوونی کاریگەریی ناسیۆنالیزم لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان و سیستمی سیاسی جیهانیدا دەبینین.

ناسیۆنالیزم و پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان

Nationalism and International Relation :

دەرئەنجامەکانی سەرهەڵدان و تەشەنەکردنی

لەم پرانسیپە لەئاستی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا فرە ڕەهەندبوون، چ لەئاستی کاریگەریی ناسیۆنالیزم لەسەر سیستمی نێودەوڵەتی یان لەئاستی ئەو کێشە شیکاریی و ئەخلاقیانەی کە بەهۆی ناسیۆنالیزمەوە هێنرانە نێو کایەی توێژینەوەو پیادەکردنەوە لە بواری پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا.

بەشێوەیەکی گشتی ئەتوانین باس لە چوار دەرئەنجامی سەرەکی بکەین:

یەکەم: ناسیۆنالیزم کۆمەڵێك بەهاو تەشریعاتی نوێی هێنایە کایەوە لە ئاستی سیستمی دەوڵەتدا. بە چاوپۆشین لە بوونی چەندین پاساوی پەیوەست بە چەمکە تەقلیدییەکانی وەك سەروەریی و پێداویستیەکانی و پرانسیپی دەستێوەرنەدان لە کاروباری ناوخۆیی دەوڵەتاندا کە بەهۆی سیستمی (وێستقالیا)وە چەسپێنرابوون، هێشتا سیستمی دەوڵەت ئەتوانێت بانگەشەی ئەوە بکات کە ئەو بەراستی نوێنەرایەتی بەرژەوەندییەکانی گەلانی سەربەخۆ ئەکات، لێرەشدا گرنگی چەمکی (دەوڵەتی-نەتەوە)و ئەو مانایانە دەرئەکەوێت کە لە خۆیان دەگرێت بۆ نموونە ئەو مانایەی کە پێی وایە حکومەتەکان نوێنەری کرداریی و ڕاستەقینەی گەلەکانیان، هەرچەندە کەسانێکی زۆر هەن کە دژی ئەو مانایە دەوەستنەوە.

هەرچۆنێك بێت، پرانسیپی مافی بڕیاردانی چارەنووس، وەك پرانسیپێکی جیهانی قبوڵکراو، بە بنەمای سەرەکی سیستمی نێودەوڵەتی هاوچەرخ دادەنرێت. هەریەکە لە پەیماننامەی کۆمەڵەی گەلان و میساقی نەتەوە یەککگرتووەکانیش لەسەر گریمانەی ئەو پرانسیپە بنیادنراون، هەروەها سیستمی یاسای نێودەوڵەتیش لەسەر هەمان پرانسیپ داڕێژراوە. لێرەوە ڕەنگە دەوڵەتان نوێنەری ڕاستەقینەی ئەو نەتەوانەبن کە حوکمیان دەکەن، هەرچەندە ئەگونجێت بەشێوەیەکی کرداریش وانەبن، بەڵام لە ئاستی نێودەوڵەتی و لە کۆڕو کۆبوونەوە دیپلۆماتی و یاساییە نێودەوڵەتیەکاندا دەوڵەت بە تاکە نوێنەری نەتەوەکان دادەنرێت لە ژێر سایەی ئەو سیستمە نێودەوڵەتیەی کە لە ئەمڕۆدا باڵادەستە. بۆ نموونە لە بڕگەی (٢)ی مادەی (١) ی میساقی (UN)دا نووسراوە:

"پەرەپێدانی پەیوەندی دۆستانە لەنێوان نەتەوەکاندا لەسەر بنەمای ڕێزگرتنی پرانسیپی یەکسانی لە مافی بڕیاردانی چارەنووس بۆ گەلان و گرتنەبەری ڕێوشوێنی گونجاو بۆ پشتیوانیکردنی ئاشتی جیهانی".

دووەم: ناسیۆنالیزم وەك ڕەگەزێکی بنەڕەتی ڕۆڵێکی گرنگی گێڕاوە لە پرۆسەی بنیادنانی دەوڵەت و پێکهێنانی ناسنامەیەکی هاوبەش و هۆشیارییەکی هاوبەش لە نێوخۆی کۆمەڵگاکاندا. بەدرێژایی مێژوو گەلان ئەو دروشمە دووبارە دەکەنەوە کە پێویستە تاکەکان گیانی خۆیان بکەن بە قوربانی لەپێناو کۆمەڵگەکانیاندا. بەڵام دەوڵەتی نەتەوەیی هاوچەرخ لە ژێر فشاری ئەو ڕێژە زۆرەی کۆچکردنی بە لێشاوی دانیشتوانی بۆ شارە گەورەکان کە پێویستی بوون بۆ بەرەنگاربوونەوەی کێبڕکێ و هەڕەشەکانی دەرەوە، لە هەمان کاتدا بەشێوەیەکی بەردەوام پێداگری کردوە لەسەر بەهێزکردنی هەستکردنی بە کەسێتی نەتەوەیی و ئامانجی نەتەوەیی هاوبەش. لەگرنگترین ئەو هۆکارانەش کە لەو پێناوەدا بەگەڕخران بریتی بوون لەچاودێری کردنی خوێندن و کەلتوورو برەودان بەگیانی کاری خۆبەخش لەپێناو بنیادنانی سوپایەکی نیشتمانی و بەهێزکردنی مێژووی نیشتمانی و بەرهەمهێنانی فیلمی

پاڵەوانە نەتەوەییەکان. هەموو ئەو هۆکارانەش پێکەوە ڕۆڵیان دەبێت لە بەتینکردنی هۆشیاریو هەستی نەتەوەییو ناسنامەی هاوبەش لە نێوان تاکەکانی نەتەوەیەکداو دەبێتە هۆی قبوڵکردنی بیرۆکەی دەوڵەتی نەتەوە. بەم مانایەش ناسیۆنالیزم بەشداریەکی چالاکی دەبێت لە پشتیوانی کردنی دەستەبژێری سیاسی ڕوناکبیرو سیستمی باڵادەست. زۆرجار ئەوانەی کە لە بارەی ناسیۆنالیزمەوە نووسیویانە ئەو ڕاستیە دووپات دەکەنەوە کە ناسیۆنالیزم پاڵپشتێکی گەورەی هەبووە لەو وڵاتانەی کە پێشتر کۆلۆنیالکراوبوون چونکە لەو دۆخانەدا سنوورو کەسێتی دەوڵەت لە دەرەوە سەپێنراوە بەسەریدا.

ئەوەی گومانی تێدانییە ئەوەیە کە پیادەکردنی ناسیۆنالیزم بەشێوازێکی فەرمی بەشێك بوو لەپرۆسەی بنیادنانی نەتەوەکانی جیهانی سێهەم لەژێر چاودێریو ئاراستەی دەوڵەتاندا. بەڵام ناتوانرێت ئەم پرۆسەیە بە تەنها کورتبکرێتەوە لە جیهانی سێهەمدا، چونکە لە دەوڵەتە پێشکەوتووەکانیشدا، چ لە (فەرەنسا، ئەمریکا یان بەریتانیا) دەوڵەت پشتیوانی لە هەستی ناسنامەی نەتەوەییو ئامانجی نەتەوەیی هاوبەش دەکات، لە ڕێگەی خوێندنو کەلتوورو هۆکارەکانی ترەوە. لە ڕاستیدا ناسیۆنالیزم بووە بە بەشێکی دانەبڕاو لە پەیوەندی نێوان دەوڵەتو کۆمەڵگا لە تەواوی جیهاندا، لە هەمانکاتدا بووە بە ڕەگەزێکی تەواوکەری پرۆسەی پشتیوانیکردنی هێزی دەوڵەت لە ئاستی نێودەوڵەتیدا، چونکە هیچ دەوڵەتێك ناتوانێت بەردەوامیو بوونی خۆی بسەلمێنێت لە گۆڕەپانی نێودەوڵەتیدا ئەگەر نەتوانێت لای هاوڵاتیانی خۆی هەستی نەتەوایەتی هاوبەشو ئامانجی نەتەوەیی هاوبەش دروست بکات لە ئاستی ناوخۆدا.

سێهەم: هەستی نەتەوایەتی پاڵنەرێکی بەهێزبوو لەداڕشتنو دووبارە داڕشتنەوەی نەخشەی نێودەوڵەتیدا، واتە لە پرۆسەی دیاریکردنی ئەو زەویانەی کە دەوڵەتانی لەسەر بنیاد دەنرێتو پاشانیش دیاریکردنی ئەو سنوورانەی کە لێکتریان جیادەکاتەوە. مانای ئەم پرۆسەیەش ئەوەیە کە لانی کەم لە ڕووی تیۆرییەوە نەخشەی جیهان ڕەنگدانەوەی واقیعی دابەشبوونی نەتەوەکانە لەسەر زەویدا، واتە وێنەی دەوڵەتان لەسەر ئەتڵەسی جیهان نمایشی ئەو بارودۆخەیە کە پێشتر نەتەوەکانی لەسەر دابەش بووە. لە ڕاستیدا ئەم پرۆسەیە زیاتر لە پرۆسەی ڕومالێکی جیۆلۆجی یان دیاریکردنی توبۆگرافیای سروشتی بەشەکانی گۆی زەوی دەچێت، بەڵام ناوەڕۆکی پرۆسەکە تەواو جیاوازەو بە ئاشکرا ڕۆڵی فاکتەری مێژوویيو کاریگەریی لە دیاریکردنی سنوورەکاندا ڕۆڵێکی یەکلاکەرەوەیە تەنانەت زۆرجار ڕێکەوت (صدفە) ڕۆڵی سەرەکی دەبینێت. بۆ نموونە لە ئەوروپادا هەندێکجار بەهۆی ماندووبوونی سوپاکان لەجەنگدا، بەرەکانی کۆتایی جەنگ کراون بەخاڵی سنوورەکان، یاخود لە جیهانی سێهەمدا بەهۆی ڕێکەوتنی سوپاو یەکە بەڕێوەبردنە کۆلۆنیالیەکانەوە سنوورەکانی دیاریکراون، تەنانەت سنوورە جێگیرەکانیش لەو حاڵەتە بەدەرنین، بۆ نموونە سنووری نێوان ئەمریکاو کەنەدا یان سنووری نێوان ئیسپانیاو پورتوگال بەرجەستەکەری مێژوویەکن کە ڕێکەوت ڕۆڵی تێدا بینیوە. هەمان حاڵەت لە پرۆسەی داڕمانی بلۆکی کۆمۆنیزمیشدا دەبینرێت.

لێرەوە ئەگەینە دەرئەنجامێك کە هەندێك لەنەتەوەکان خاوەنی بزاوتێکی نەتەوەیی بوون

که له پێناو هەڵوەشاندنەوەو دووبارە بنیادنانەوەی دەوڵەتێکی دانپێدانراودا خەباتی کردووە، لە هەندێك حاڵەتی تردا نەتەوەیەکی تر خاوەنی بزاوتێك بووە کە لە هەوڵی یەکخستنی چەند بەشێکی دابڕاودا خەباتی کردووە بۆ ئەوەی لە یەك دەوڵەتی یەککرتوودا یەکیان بخات، لە نموونەی یەککرتنەوەی ئیتالیاو یەککرتنەوەی ئەڵمانیا لەسەدەی نۆزدەهەمدا، هەروەها سەرهەڵدانی چەندین بزوتنەوەی نەتەوایەتی وەك ناسیۆنالیزمی (عەرەبی، ئیرلەندی، کۆری و سۆماڵی و... هتد). لەسەدەی بیستدا.

هەرچی دەرئەنجامی چوارەمی ناسیۆنالیزمە ئەوا پەیوەستە بە پەیوەندی ناسیۆنالیزم بەسیستمی جیهانیەوە، لە ڕاستیدا ئەم پرانسیپە لە سیستمی جیهانیدا سەرچاوەی چەندین قەیران بووەو بگرە لە هەندێك کاتدا هەڵگیرسێنەری جەنگەکانیش بووە. بۆ نموونە لەو کێشەو ناکۆکیانەی کە لە نێوان هەردوو جەنگە جیهانیەکەدا سەبارەت بە دابەشکردنە جوگرافیەکان روویاندا، بیروڕایەك دروست بوو پێی وابوو کە ڕازیبوون بەپرانسیپی مافی بڕیاردانی چارەنووس رەنگە ببێتە هۆی بەرپابوونی ئاشتی لەنێوان گەلاندا. بەڵام لەمێژوویەکی نزیکدا کێشە سنووریەکانو ناکۆکیە ناوخۆییەکان لە دەوڵەتە فرە رەگەزو نەتەوەکاندا هەمیشە قەیرانو جەنگیان لێوە دروست بووە، وەك دۆخی ململانێی عەرەب – ئیسرائیل و یۆگسلاڤیای جارانو کێشەی کشمیرو سیریلانکاو ڕواندا.

لێرەدا ئەوەی بارودۆخەکە مەترسیدارتر دەکات ئەوەیە کە ناسینۆنالیزم ڕۆڵی فاکتەرێکی کاریگەر دەبینێت لەدیاریکردنی هۆکارو پاساوەکانی هەڵگیرساندنی جەنگ لەنێوان دەوڵەتاندا، لە نموونە دیارەکانی ئەم ئاراستەیەش هەوڵەکانی ئەڵمانیا بۆ هەژموون بەسەر ئەورووپادا، هەوڵەکانی یابان بۆ هەژموون بەسەر خۆرهەڵاتی ئاسیا لەکاتی جەنگی جیهانی دووەمدا دا لەڕێگەی داگیرکردن و ملکەچکردنی چەندین هەرێمو وڵاتەوە.

ئەو دەرئەنجامەی لەئەزموونی کۆلۆنیالی ئەڵمانی و ئیمپراتۆریەتی یابانیەوە دەستمان دەکەوێت پێمان دەڵێت کە ناسیۆنالیزم هێزێکی ڕوخێنەرە، بەهۆی ئەوەشەوە دژایەتی ناسیۆنالیزم ڕووبەرێکی فراوانتری بەخۆیەوە بینیووە، چونکە لە ئاستی نێودەوڵەتیدا هاوشانە لەگەڵ کۆمەڵێك سیاسەتی دیکتاتۆری‌و رقی رەگەزپەرستیدا کە سەرچاوەکانیان لە ناوخۆی دەوڵەتدایە بەهۆی بەکارهێنانی هەستو بیری ناسیۆنالیستی لەلایەن ئەو ڕژێمە دیکتاتۆرانەوە لەلایەك دژ بەکارە ناوخۆییەکانو لەلایەکی تریشەوە بەمەبەستی فراوانخوازی و سیاسەتی دوژمنکارانە لەدەرەوە.

چوار گفتوگۆی فراوان *Four Debates*

بابەتی ناسیۆنالیزم یەکێکە لەو بابەتانەی کە مشتومڕێکی فراوانی لێکەوتۆتەوە لەچوارچێوەی دیبەیتە (*Debate*) سیاسیە کشتییەکاندا، هەروەها لەچوارچێوەی زانستە کۆمەڵایەتیەکانیشدا، لێرەدا حاڵی ناسیۆنالیزم وەك حاڵی هەر هێزێکی ئایدیۆلۆژی تر وایە. تێپەڕبوونی ئەو چەندین ساڵەی کە تێیدا گفتوگۆیەکی ڕاستەوخۆی کاریگەر لەسەر ناسیۆنالیزم نەکراوە تەنها لەلایەن مێژوونووسانەوە نەبێت، ئەو ڕاستیە پیشان دەدات کە ناسیۆنالیزم (وەك چەمك) ئاڵۆزەو کێشە دەنێتەوە، لەپێشەوەی ئەو کێشانەش پێناسە نەکردنی ناسیۆنالیزمە بە پێناسەیەکی ئایدیۆلۆژی ڕوون.

لەلایەکی تریشەوە بەشێکی گرنگی ئەو کێشانە ئەگەڕێتەوە بۆ ئەو چوارچێوە گشتییەی کە چەمکی ناسیۆنالیزمی تێدا پێشکەش دەکرێت و شیکار دەکرێت، چونکە بەشی زۆری ئەو جەدەلەی کە سەبارەت بە ناسیۆنالیزم وروژێنراوە لەلایەن کایەی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکانەوە نەبووە، بەڵکو لەلایەن کایەیەکی تری زانستە کۆمەڵایەتیەکانەوە بووە کە زانستی کۆمەڵایەتیە.

لێرەوە ئەو گفتوگۆیانەی کە سروشتێکی کۆمەڵایەتیان هەیە یان ئەو گفتوگۆیانەی کە لە چوارچێوەی تیۆری سیاسیدا سەبارەت بە ناسیۆنالیزم ئەنجامدراون ئاماژەو ناوەڕۆکی گرنگیان تێدایە بۆ پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان.

بۆ زیاتر ڕوونکردنەوە لێرەدا چوار لەگرنگترین ئەو گفتوگۆیانە ئاماژە پێدەدەین:

یەکەم: دادگەری لەبەرامبەر ئۆردەر
Justice Versus Order

هەر لە سەرەتاوە سیستمی جیهانی پشتی بەدوو پرانسیپ بەستووە کە بریتین لە: پرانسیپی سەروەری دەوڵەتان و، پاراستنی ئاشتی لەنێوانیاندا. کەواتە لەڕووی گریمانەییەوە پێویستە کە بڕیاردانی چارەنووس و دەربڕینی داواکاریە نەتەوایەتیە ڕەواکان چوونیەك بن لەگەڵ ئەو دوو پرانسیپەدا، لە واقیعیشدا چوونیەکن. هەرکاتێکیش ناکۆکی و جیاوازی ڕوویدات ئەوا لە چوارچێوەی ئەو سیستمە جیهانییەدا میکانیزمی گونجاو ئامادەیە بۆ گەیشتن بەرێکەوتنی ئاشتیانە، وەك: داوەریکردن و ڕاپرسی گشتی و یەکلاکردنەوەی لەڕێگەی دانوستانەوە.

لەگەڵ ئەمەشدا پێویستمان بەتوێژینەوەیەکی مێژوویی وردو قوڵ نییە سەبارەت بە مێژووی سیستمی نێودەوڵەتی لە ماوەی دوو سەدەی ڕابردوودا بۆ ئەوەی بگەینە ئەو ڕاستیەی کە هەمیشە کۆمەڵێك ململانێ هەبوون و هەندێکیشیان گەشتونەتە حاڵەتی جەنگ و پاشانیش ستەمی لێکەوتۆتەوە. لێرەوە ئەگەینە دەرئەنجامێك کە پرانسیپەکانی سیاسەتی هاوسەنگی هێزەکان پێچەوانەی پرانسیپی مافی بڕیاردانی چارەنووسە، چونکە بۆ ئەوەی ئاشتی لە نێوان زلهێزەکاندا بپارێزین ڕەنگە پێویست بێت کە هەندێك ناوچەی نفوز لە نێوانیاندا دابەش بکرێت یان لە نێوان خۆیاندا بگەنە ڕێکەوتنێك بۆ ئەوەی هەر زلهێزێك چەند ناوچەیەکی کۆلۆنیالکراویان دەست بکەوێت. بۆ نموونە ڕوسیاو بروسیا لەنەوەدەکانی سەدەی هەژدەهەمدا پۆڵەندایان لەنێوان خۆیان دابەشکرد کە پێشتر شانشینێکی سەربەخۆ بوو، بە مەبەستی پاراستنی هاوسەنگی هێز لە نێوان ئەو دوو وڵاتەدا. لە کۆتایی سەدەی نۆزدەهەم و سەرەتای سەدەی بیستەمدا، زلهێزە ئەوروپیەکان لە نێوان خۆیاندا ڕێکەوتن لەسەر دروستکردنی ناوچەی نفوزو کۆلۆنیالی تایبەت لە هەردوو کیشوەری ئاسیاو ئەفریقا.

لە قۆناغی جەنگی ساردو دوای ئەوەشدا وڵاتانی خۆرئاوا بێدەنگ بوون بەرامبەر ڕوسیا بۆ ئەوەی هەژموونی خۆی بسەپێنێت بەسەر گەلانی خۆرهەڵاتی ئەوروپاو گەلانی ڕوسیا خۆشیدا، ئەوەش لە پێناو پاراستنی هاوکاری لە هەندێك بواری تردا کە هەستیارییان زیاترە بۆ مەسەلەکانی ئارامی و ئاسایشی جیهانی. نموونەی ڕوونی ئەم حاڵەتەش بریتییە لە هەڵوێستی نێگەتیڤی وڵاتانی خۆرئاوا سەبارەت بە هەردوو شۆڕشی هەنگاریای ساڵی (١٩٥٦)و

شۆڕشی چیچان لەساڵی (١٩٩٤)، دەبینین لە هەردوو حاڵەتەکەدا کاردانەوەیەکی روون لەلایەن خۆرئاواوە پیشان نەدراوە بۆ پاراستنی مافی بڕیاردانی چارەنووس بۆ ئەو دوو نەتەوەیە.

لە چەندین ناوچەی تری جیهانیشدا، بەئاشکرا لەپێناو پاراستنی ئاسایشدا مافی چارەنووسی چەندین نەتەوە پشتگوێ خراوە. بۆ نموونە لەساڵی (١٩٦١)ەوە لەپاش هەڵگیرسانی جەنگ لە ئەفریقادا دەوڵەتە ئەفریقییەکان ئامادەنەبوون دانبنێن بە سەربەخۆیی ئەریتریا لە ئەسیوبیا تا ساڵی (١٩٩١) کاتێك بارودۆخی هەرێمی و نێودەوڵەتی بەتەواوەتی ڕەخسا. لەوەش زیاتر تا ئێستا هیچ دەوڵەتێك نییە لەجیهاندا کە ئامادەیی خۆی دەرببڕێت بۆ دانپێدانانی دەوڵەتێکی سەربەخۆ بۆ نزیکەی (١٥–٢٠) ملیۆن کورد کە لەهەریەکە لە ئێران و تورکیاو عێراقدا دەژین[1] تەنانەت لە پاش لەبەریەك هەڵوەشانەوەی بلۆکی کۆمۆنیستی هەرچەندە لە سەرەتاوە کۆمەڵگای نێودەوڵەتی ئامادەیی تێدابوو کە سەربەخۆیی ببەخشێت بەهەر دەوڵەتێکی نوێ، بەڵام دواتر کۆدەنگییەکی گشتی لە نێوان وڵاتاندا پێکهات لەسەر کۆتایی هێنان بەو بارودۆخە بەخێرایی. بۆیە هیچ جێگەی سەرسوڕمان نییە کاتێك وەزیری دەرەوەی بەریتانیای ئەوکاتە (دۆگلاس هێرد *Douglas Hurd*) لە کۆبوونەوەیەکی (پەیمانگای شایانەی لەندەن بۆ کاروباری پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان *Royal Institute of International Affairs*) لە مانگی حوزەیرانی ساڵی (١٩٩٣) لە وتەیکدا ئەڵێت: (هیوادارم کە لەوە زیاتر دەوڵەتی نەتەوەیی دیکە سەرهەڵنەدات).

لە ڕاستیدا هەر ئەو گومانانەش بوون کە لەشت مەسەلەی دابەش بوونی ڕای دروستکەرانی بڕیاری سیاسی خۆرئاواوە بوون سەبارەت بە یوگسلافیای پێشوو لە سەرەتای نەوەدەکانی سەدەی بیستدا، چونکە بەڕوونی لەوە دڵنیانەبوون کە دەبێت هەتا چ سنوورێك پشتگیری مافی بڕیاردانی چارەنووس بکرێت و لە کوێدا ئەو پشتگیرییە ڕابگیرێت. ئەم دۆخەش هۆکاری سەرهەڵدانی کێشەیەکی تر بوو، چونکە ئەگەر مافی کۆمەڵەیەك بێت کە سەربەخۆیی خۆی ڕابگەیەنێت ئەوا نابێت هیچ ڕێگرێك دابنرێت لەبەردەم کەمینەیەکدا، کە لە چوارچێوەی ئەو کۆمەڵەدا دەژی، بۆ ئەوەی سەربەخۆیی خۆی ڕابگەیەنێت. ئەم مەسەلەیە لەسەر سربەکانی بۆسنەو کرواتیا ئەچەسپێت، هەروەك چۆن بۆ ئیرلەندای باکورو روسەکانی ئۆکرانیاش دەگونجێت، هەروەها بۆ عەرەبەکانی ئیسرائیلیش ڕاستە، لەڕابردووشدا بۆ ئەڵمانییەکانی دەرەوەی سنووری ڕایخی هتلەریش باس دەکرا، بەڵام ئەوەی جێگەی مشتومڕ نییە ئەوەیە کە ناگونجێت هەر کۆمەڵێەك لەجیهاندا کە خاوەنی داواکارییەکی ڕەوا بێت لەبارەی ناسنامەکەیەوە ببێت بەخاوەنی دەوڵەتێکی سەربەخۆ !

بۆ نموونە لەجیهاندا نزیکەی چوار هەزار زمان هەیە، بەڵام هیچ کەسێك بیر لەدروستبوونی چوار هەزار دەوڵەت ناکاتەوە، چونکە تەنانەت ئەو نەتەوانەش کە بەیەك زمان ئەدوێن ئەگونجێت زیاد لە دەوڵەتێکیان هەبێت وەك زمانی (عەرەبی، ئیسپانی، ئینگلیزی، فەرەنسی، ئەڵمانی، فارسی و مەلاوی...هتد).

پرسیار لێرەدا ئەوەیە: پێویستە لەکوێدا هێڵی جیاکەرەوە بکێشین؟ نزیکترین وەڵامیش ئەوەیە کە پێویستە جۆرێك لەهاوسەنگی لەنێوان (دادگەری و ئۆردەر *Order*)دا دروست بکەین.

دووەم: مێژوو لەبەرامبەر مۆدێرنیتی

History Versus Modernity

ناسیۆنالیزم پشت ئەبەستێت بە بانگەشەی بەردەوامیی مێـژوویی، بـۆ نموونـە ئـەگوترێت: بـوونی ئـەم نەتەوەیـە ئەگەڕێتـەوە بـۆ پـێش چـەندین سـەدەو مێژووکـەش لـەو ساتانەوە دەسـت پێدەکات کـە تێیـدا دروسـت بـووە، جا ئەگـەر ئـەو ساتەوەختە راستەقینە بێـت یـان خـەیاڵی. بـە مانایـەکی تـر بەدەسـتهێنانی سەربەخۆیی و گەشتن بە دۆخی دەوڵەت بریتییە لە بە لوتکە گەشتنی ئەو مێـژووە دێرینە. لەو چوارچێوەشدا چەند زاراوەیەك بەکارئەهێنرێت وەك (زیندووبوونـەوە، ڕابـوون‌و ڕێنیـسانس). هەروەها گرنگی ئەدرێت بە مێژووی باوباپیران‌و ئەو مێژووە بەکارئەهێنرێت بۆ یەکلاکردنەوەی ئەو ناکۆکیانەی کە لە ژینگە کۆمەڵایەتیەکەدا ڕوودەدەن سـەبارەت بـە دیـاریکردنی ڕادەی (ڕەسەنایەتی) وپێچەوانەکەشی. ئەمە سەرەڕای ڕۆڵـی مێـژوو لـە دیـاریکردنی سروشـتی ئـەو زەویـەی کـە نەتـەوە لەسـەری ئـەژی: ئایا تـەنها زەویەکی مێژووییە یـان سروشتییە یان دیاری خوداوەنـدە، کـە بێگومـان کاریگـەری گـەورەی دەبێت لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا.

لێرەوە کاتێك نەتەوەیـەك بیەوێت ڕەوایـەتی بـوونی نەتەوەیەکی تـر بخاتـە ژێـر پرسیارەوە، شـتێکی سروشـتییە کـە پـەنا دەبـات بـۆ سەلماندنی ئـەوەی کـە ئـەو نەتەوەیـە خـاوەنی مەرجـەکانی بەنەتـەوەبوون نییـە یـان خـاوەنی مێژوویـەکی دێـرین نییـە یـان ئـەم نەتـەوە لێـرە دروست نەبووەو لە شوێنێکی تر سـەریهەڵداوە یـان هـەر لەکۆنـەوە بـەکرێگیراوی بێگانـە بـووە، لێـرەدا مێـژوو هـەموو شـتێکەو ڕۆڵـی سـەرەکی دەبینێت. تێگەیشتن لـە ناسیۆنالیزم بـەگوێرەی ئەو چەمکەی پێشوو بریتییە لە شێوازی باوی تێگەیـــشتن لای زۆرینـــەی بزاوتـــە ناسیۆنالیـــستەکان. ئـــەم دەروازەیـــەش بـــە (دەروازەی بەردەوامی) ناودەبرێت.

بـە پێـچەوانەی ئـەو جـۆرە تێگەیـشتنەوە زانایانی کۆمەڵناس ڕایەکی تر پێشکەش دەکەن کـە دەڵێـت: نەتـەوە قەوارەیـەکی هەرەمەکییـەو مێـژووی دروسـت بوونیـشی نوێیـە. ئـەم ڕایـەش بە (تێگەیشتنی مـۆدێرن) ناسـراوە. بەپێی ئـەم تێگەیـشتنە مۆدێرنـە دەگونجێـت کـە نەخـشەی دابـەش بـوونی نەتـەوەکانی ئـەمڕۆ جیـاوازتر بوایە لـەوەی کـە ئێستا هەیـە!! هـەروەها دەکـرا چەند پرۆسەیەکی هەرەمەکی وەك (دیاریکردنی سـنوورەکان لەلایـەن هێـزە کۆلۆنیالیـستەکان، جەنگــە جیهانیــەکان‌و ســەرکەوتنی چــەند کۆمەڵەیــەکی سیاســی دیــاریکراو) نەتــەوەو دەوڵەتی تریان لێوە پەیدا ببووایە.

بە دەربڕینێکی تر ئەم تێگەیشتنە مۆدێرنە ڕای وایــە کــە ناســیۆنالیزم دەرئــەنجامی قـەدەرێکی مێـژوویی نییـە، بـەڵکو بریتییـە لـە کاردانەوەیــەك بەرامبــەر داڕمــانی شــێوازە کۆنـەکانی ڕێکخستنی کۆمـەڵگاکان کە پشتیان بـە ئـایین‌و ڕەچـەڵەك‌و بنەماڵـە حوکمڕانـەکان‌و ژیـانی گوندنـشینی دەبەسـت. لەهـەمان کاتـدا بریتییـە لـە ڕێگەیـەك بـۆ بەخـشینی هەسـتێکی بـەهادارو ئامانجـدار بـە دانیـشتوانی شـارە مۆدێرنەکان.

ناسیۆنالیزم، هەستێکی نوێی ئینتیمـابوون دەخوڵقێنێــت، حاڵــەتێك کــە (<u>بێنیــدێکت ئەندرسـۆن</u> <u>*Benedict Anderson*</u>) بـەزاراوەی (کۆمـەڵگای خـەیاڵی) نـاوی دەبـات، مەبەسـتی (ئەندرسـۆن) لـە خـەیاڵ بریتییـە لـە بیرۆکـەی کۆمـەڵێك خـەڵك کـە مـرۆڤ نەیانناسـێت‌و ڕەنگـە بەشێکیش بێت لەو کۆمەڵەیە، بەڵام ناتوانێت بە دیداری هـەموویان بگـات. ڕابـردووش بـە هـەموو ئەو داب‌و نەریت‌و زمان‌و ترادیسیۆنانەوە کە لە

خۆیان دەگرێت، ئەو شتە نییە کە لەلایەن ئێستاوە دیاری دەکرێت، بەڵکو لە ڕاستیدا ڕابردوو شتێکە کە سەرکردە سەربازییەکان و بیرمەندەکان بەکاری ئەهێنن وەك بەڵگەیەکی مادی و سامانێکی یەدەك. ئەگەر ڕابردووش نەبێت ئەوا داب و نەریت و ترادیسیۆنی تایبەت دائەهێنرێت. ئەمەش خۆی لە خۆیدا لەنگی نییە، چونکە لەگەڵ ئەو سوودانەی کە لە ناسیۆنالیزمدا بەدی دەکرێت، زیاد لەوەش ئەکرێت وەك شتێکی حەتمی تەماشا بکرێت، یەکێك لە پێشەنگەکانی مۆدێرنێتە دەڵێت: یەکێك لە سیحرەکانی ناسیۆنالیزم ئەوەیە کە ڕێکەوت (صدفە) دەگۆڕێت بە قەدەر.

لە نێوان ئەو دوو جۆرە تێگەیشتنەشدا هەندێك دەروازەی تر دەبینرێن کە لەوان پەرگیریان کەمترە. بۆ نموونە هەندێك لە توێژەران رایان وایە کە هەرچەندە نەتەوەکان و ناسیۆنالیزم بە تێگەیشتنی سیاسی هاوچەرخ، قەوارەی تازە پەیدابوون، بەڵام هەمیشە پشت ئەستوورن بە ڕەگی کەلتووری و سیاسی و زمانی دێرینی وا کە نیگای ئەوەمان پێدەبەخشێت کە (نەتەوەو ناسیۆنالیزم) هەرگیز ناکرێت وەك قەوارەیەکی کاتی و تێپەڕ تەماشا بکرێن.

لەبەرئەوە ئەتوانین مێژووی گەلانی (ئینگلیزی، روسی، چینی، میسری یان ئیتالی) بنووسینەوە، ئەگەر حاڵەتی بەردەوامی ڕەدبکەینەوە. ئەمەش لە ڕاستیدا هەڵوێستی نووسەری ناودار (ئەنتۆنی سمیث Antony Smith)ە کە جەخت دەکاتەوە لەسەر (ڕەمزیەت، سیمبول). بە شێوەیەکی تایبەتیش (سمیث) چەمکی (ئیتنیك) بەکاردەهێنێت بە پشت بەستن بەزاراوە فەرەنسییەکە، بەمانای گروپێکی ئیتنی، وەك ئاماژەیەك بۆ ئەو کۆمەڵانەی کە هێشتا لەسەردەمی ناسیۆنالیزدا، بنەمایەکن بۆ دروست بوونی نەتەوە مۆدێرنەکان.

هەندێك لە نووسەران ئەم چەمکەیان بەکارهێناوە بۆ جیاکردنەوەی چەند جۆرێکی جیاوازی نەتەوەکان، لەلایەك ئەوانەی کە خاوەن مێژوویەکی دێرین و بنەڕەتێکی ئیتنین وەك (چینییەکان و ئەڵمانیەکان) لەلایەکی تریش ئەوانەی کە مێژووی دروست بوونیان قوڵ نیەو لە ئەنجامی سیستمی کۆلۆنیالیزمی ئەوروپاییەوە دروست بوون وەك (ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکاو ئوسترالیاو زۆرێك لەوڵاتانی ئەمریکای لاتینی).

بەم جۆرە ئەتوانین نەتەوە ئیتنیەکان و نەتەوە سیاسیەکان لێکتر جیابکەینەوە. شێوازی دێرین و شێوازی نوێی نەتەوەکان، واتە جیاکردنەوەی ئەو دۆخانەی کە دەوڵەت نمایندەی نەتەوەیەکی خاوەن مێژوو دەکات لەو دۆخانەی کە دەوڵەت خۆی هۆکارێك بووە بۆ دروست کردنی نەتەوەو بەهۆی دەوڵەتەوە جۆرێك لە هاوکاری لەنێوان دانیشتواندا دروست بووە. ڕەنگە ئەم دابەشکردنە بەشێك لە ڕاستی تێدا بێت، بەڵام نابێت لە گرنگی ئەو ڕاستیە کەم بکاتەوە کە لە ڕۆژگاری ئەمڕۆدا هەموو دەوڵەتان کار لەسەر بەهێزکردنی بیرۆکەی نەتەوایەتی و نوێکردنەوەی دەکەن. بۆ نموونە دەوڵەتانی وەك (بەریتانیاو فەرەنساو یابان) هەر یەکەیان لای خۆیەوە وزەو توانای جۆراوجۆر بەکاردەهێنێت لە پێناو چاندنی هەستێکی تایبەت بەناسنامەو زمان و مێژووی هاوبەش لەنێوان گەلەکانیاندا، لە ڕێگەی دووبارە ڕێکخستنەوەی هەستە کۆن و لاوازەکان بەرامبەر بەترادیسیۆنی نەتەوەیی.

سێهەم: لایەنە پۆزەتیڤ و نێگەتیڤەکانی ناسیۆنالیزم *Positive and Negative*

لە کاتی گفتوگۆکردن لەبارەی ڕۆڵی ناسیۆنالیزم لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکاندا، شتێکی سروشتیە کە هەوڵی بەدیهێنانی هاوسەنگی بدرێت لەنێوان ئەرکە پۆزەتیڤ و خوازراوەکانی ناسیۆنالیزمو ئەرکە نێگەتیڤ و نەویستراوەکانی ناسیۆنالیزمدا.

لە ڕووی لایەنی پۆزەتیڤەوە ئەتوانین لانی کەم چوار بەڵگە دیاری بکەین:

أ. ناسیۆنالیزم پرانسیپێکی ڕەوایەتی پێشکەش دەکات کە بنەمای سیستمی دەوڵەتی مۆدێرن پێکدێنێت. ئەم بەڵگەیەش ئەوە ڕووندەکاتەوە کە مافی دەوڵەتە، بەڵکو ئەرکی دەوڵەتە، کە نوێنەرایەتی گەلەکەی بکات، بەمەش دەوڵەت ڕەوایەتی بەدەست دەهێنێت لەڕێگەی ڕەزامەندی گەلەکەیەوە، بەم ڕێگەیەش چەمکی (حکومەتی نوێنەرایەتی) پیادە دەکرێت کە لەلایەن بیرمەندان (ڕۆسۆ، میل)ەوە پێشکەش کران لە ئاستی نێودەوڵەتیدا.

ب. ناسیۆنالیزم بەدیهێنەری پرانسیپەکانی دیمۆکراسیە: ناسیۆنالیزم بریتییە لەو ئامرازەی کە لەڕێگەیەوە پرانسیپەکانی بزوتنەوەی ڕۆشنگەریی تایبەت بەحکومەت لە گۆڕەپانی نێودەوڵەتیدا جێبەجێ دەکرێت.

ج. ناسیۆنالیزم خزمەتی پیادەکردنی ئەرکێکی دەروونی گرنگ دەکات، چونکە ناسیۆنالیزم هەستی ئینتیمابوون دابین دەکاتو ڕەگو بنەڕەتی تاك دیاری دەکاتو مێژوو و داهاتووی دیاری دەکات، هەروەها شێوازی گونجاوی دەربڕینی کەلتووریش دیاری دەکات. ئەم پێداویستیانەش بریتین لە پێداویستیە سەرەکیەکانی تاكو بەبێ دیاری کردنیان بێهیوایی و پشێوی دروست دەبێت، کەواتە گرنگی ناسیۆنالیزم لێرەدا بریتییە لە دابینکردنی ئەم پێداویستیە دەروونیانە لەم سەردەمەدا.

د. ناسیۆنالیزم یەکێکە لە سەرچاوە گرنگەکانی داهێنانو فرەیی مرۆڤایەتی، تەقینەوەی هەستی نەتەوایەتی بەدیهێنانی چەندین هەنگاوی گەورەی لەبوارەکانی (هونەرو ئەدەبیاتو میوزیكو وەرزشو زمانو تەنانەت هونەری چێشت لێنان) بەدوای خۆیدا هێنا. لەم بوارانەدا ناسیۆنالیزم بە تەنها سودی بەو گەلانە نەگەیاندووە کە کاریگەر بووە لەسەریان، بەڵکو سوودی بەتەواوی مرۆڤایەتی گەیاندوەو بەبێ ئەو داهێنانەش جیهان ئەگۆڕێت بۆ شوێنێکی پڕ لە ناسۆرو دڵەڕاوکێ. تازەترین نموونەش لەسەر ئەم حاڵەتە بریتییە لە درەوشانەوەی فرە کەلتووری لەو کۆمەڵگایانەی کە ڕێگە بە گروپە ئیتنیە هەمەچەشنەکان دەدات کە کەلتووری خۆیان دەربڕن.

هەروەها لەلایەنی نێگەتیڤیشەوە، چەند بەڵگەیەکی بەهێز هەیە:

أ. ناسیۆنالیزم سەرچاوەی ململانێو جەنگەکانە. بە تایبەت لە سەردەمی نوێدا ناسیۆنالیزم وەك نەفرەتێکی لێهاتووە لە هەڵگیرساندنی جەنگە جیهانیەکانو پاکتاوی ڕەگەزیو جینۆسایدی بەکۆمەڵو قەیرانی بێ سنوور لە ئاستی نێودەوڵەتیدا، هەموو ئەوانەش بەهۆی پێداگری ناسیۆنالیزم لەسەر دەستگرتن بەزەویو هاندانی هەستی سۆزداری سەبارەت بە سیاسەتە نیشتمانیو جیهانیەکان. لێرەدا ئەگونجێت ناسیۆنالیزم وەك بیرێکی فەلسەفی خوازراوی ڕەوا خۆی نمایش بکات، بەڵام پاش ماوەیەکی کەم تووشی لادان دەبێت ڕووەو شێوازی دیکەی بیرکردنەوەی سیاسی نەشیاوی وەك (تۆقاندنی بێگانەکان)، واتە دروست کردنی هەستی بەکۆمەڵی ڕقو کیناوی بەرامبەریان یان شۆڤێنیزمو دژایەتی لێکگانەکانو وڵاتەکانیان یان ئەنگێزەی

عەسکەرتاریانە کە بریتییە لە بەکارهێنانی هێز لە چارەسەرکردنی کێشەکاندا یان ئیمپریالیزم کە بریتییە لە ئارەزووی بنیادنانی ئیمپراتیۆریەتێك کە گەلانی تر ملکەچی ویستو بەرژەوەندیەکانی خۆی بکات.

ب. هەرچەندە ناسیۆنالیزم هەوڵی ئەوەش بدات کە خۆی لە پێکدادانی سەربازی دووربخاتەوە، بەڵام هێشتا بە ڕێگرێك دادەنرێت لە بەردەم هاریکاریو چارەسەرکردنی مەسەلە نێودەوڵەتیەکان، لە بوارە جیاوازەکانی بازرگانیو کۆچکردنو ژینگەو هەر مەسەلەیەکی نێودەوڵەتی دیکە. هەمیشە جیهان پێویستی هاوکاریەکی نێودەوڵەتی فراوانترو کارکردن بەپرانسیپی بەرژەوەندیە جیهانیە هاوبەشەکان هەیە لە بەرامبەر دەستگرتن بەتایبەتمەندیە نەتەوەییەجیاکەرەوەو دژیەکەکان. ئەگەر ئاتاجی جیهان بە بارودۆخێکی لەم شێوەیە پێداویستیەکی بەردەوامو هەمیشەیی بێت، ئەوا لە ڕۆژگاری ئەمڕۆدا ئەم پێویستیە زیاترە بەهۆی مەترسی بڵاوبوونەوەی چەکی ئەتۆمیو مەترسی هەرەشەکانی سەر ژینگەی جیهانی.

ج. ناسیۆنالیزم ئەبێتە هۆی لەبەریەك هەڵوەشانەوەی دەوڵەتانو وێرانکردنی چەندین قەوارەی سیاسیو ئابوری کە شایانی بەردەوامبوونن لەجیهاندا، چونکە پەرتکردنی دەوڵەتە گەورەکان بۆ چەندین قەوارەی بچووك خزمەت بەکەس ناکات. لێرەدا ڕەنگە هەندێك کێشە بەهۆی نایەکسانی سیاسیو شێوازی دابەشکردنی داهات لە کۆمەڵگەدا دروست ببێت، بەڵام بێگومان ئەم کێشانە لە ڕێگەی جیابوونەوەو دابەشکردنی وڵاتەوە نابێت.

د. ناسیۆنالیزم لەدیدێکی لۆکاڵییەوە مەسەلەیەکی خوازراو نییە: چونکە ئەبێتەهۆی دروستکردنی کەشێکی بارگاوی بەدەمارگیریو دیکتاتۆریەت لە ناوخۆی وڵاتدا. لێرەدا ڕەنگە شێوازێکی دیاریکراوی حوکمڕانی هەبێت کە پرانسیپی ناسیۆنالیزمو بیرۆکەی ئاسایش بەکاربهێنێت بە مەبەستی پاراستنی دەسەڵاتەکانیو مانەوە لە کورسی حوکمڕانیدا. هەروەك ئەگونجێت گروپێکی زۆرینە پرانسیپی ناسیۆنالیزم بەکاربهێنێت بەمەبەستی بێدەنگ کردنو ملکەچکردنو پاکتاوکردنی هەر گروپێکی تر کە سەر بەو زۆرینەیە نەبێت لە وڵاتدا.

لە دۆخێکی لەو شێوەیەدا، دەوڵەت ئەتوانێت پاساوی جیاواز بەرەنگاری فشارە نێودەوڵەتیەکان ببێتەوە. چونکە ئەو دەوڵەتەی کە دەستدرێژی دەکاتە سەر مافی هاوڵاتیانی پەنا دەبات بۆ چەند بیانوویەکی زانراوی سواو تا لە ڕێگەیانەوە ڕووبەڕووی فشارە دەرەکییەکان ببێتەوە، کورتەی ئەو پاساوانەش لەو خاڵەدا کۆدەبێتەوە کە هەموو ڕەخنەگرتنو فشارێکی دەرەکی جۆرێکە لە دەستێوەردان لە ژیانی نەتەوەداو ئەوانەی کە ڕەخنە دەگرن دوژمنی نەتەوەنو هەڵگری بەهای دەوڵەتێکی تر بێگانەن.

لە ئاستی کەلتووریشدا ناسیۆنالیزم بانگەشەی ئاسۆیەکی بەرتەسكو جۆرێك لە خۆپەرستی دەکاتو دژ دەوەستێتەوە لەگەڵ ئاڵوگۆڕی کەلتووریو کارلێکردنی دەوڵەمەندی نێوان کەلتوورەکانو ئایینەکانو زمانە جیاوازەکانی کە سەردەمی هاوچەرخی پێدەناسرێتەوە. ئەو خاڵانەی سەرەوەش ئەوە ڕووندەکاتەوە کە بۆچی بەدرێژایی سەرهەڵدانی پرانسیپی ناسیۆنالیزم هەمیشە کەسانێك هەبوون کە بەتوندی ڕەخنەیان لێگرتووەو وەك ئامرازێکی هەژموونگەریی لەناوخۆی کۆمەڵگەکاندا تەماشایان کردوە.

چوارەم: ئەو لایەنانەی کە شایانی وەلائی بنەرەتین *Objects Of Primary Loyalty*

ئەو داواکاریە ئەخلاقیەی کە ناسیۆنالیزم بانگەشەی بۆ دەکات چەند بابەتێکی ناوەندی دێنێتە پێشەوە کە پەیوەندیداران بە تیۆری سیاسییەوە، لەهەمان کاتیشدا پرۆسەکانی بەجیهانیکردنیش هەمان ئەو بابەتانە دەوروژێنن. کرۆکی ئەو داوایەش ئەوەیە کە تاکە کەس، بەو پێیەی کە لەدایك بووی شوێنێکی دیاری کراوەو سیفەتی هاولاتی بوونی بەدەستهێناوە، ئەوا پێویستە (وەلا)ی بۆ ئەو نەتەوەیە هەبێت بە پلەی یەکەمو لە پێش هەر شتێکی ترەوە، لە زۆربەی حالەتەکانیشدا ئەم (وەلا)یە بۆ ئەو دەولەتە پێشکەش دەکرێت کە نمایندەی ئیرادەی ئەو نەتەوەیە دەکات. هەر ئەم پرانسیپیەشە کە بنەمای سیستمی دەولەتی لەسەر بنیادنراوەو رەوایەتی سیستمی نێودەولەتیش بەندبووە بەهەمان پراسنیپەوە لە ماوەی دوو سەدەی رابردوودا.

ئەو بەلگانەش کە ئەم داوا ئەخلاقییەی لەسەر بنیادنراوە، وەك باسکرا، بەلگەی بەهێزن بەلام لەراستیدا ئەو بەلگانە بریتین لە وەلامی پرسیارێك کە وەلامی دیکەش هەلدەگرێت، لانی کەم لە سەردەمی بەجیهانیکردندا لە رووی واقیعییەوەو بە شێوەیەکی گریمانەیی سێ لایەن هەن لەبەردەم تاکەکەسدا بۆئەوەی (وەلا)ی خۆییان پێببەخشێت، ئەوانیش: دەولەتی-نەتەوەیی، هەندێك کۆمەلەو گروپ کە لە دەولەتی نەتەوەیی گەورەترنو سنووری دەولەتیان تێپەراندووە وەك (ئایین، چینی کرێکار، کۆی مرۆڤایەتی، ئەورووپا بەگشتی) یان هەندێك گروپو پێکهاتەی تر کە لە دەولەت بچوکترنو لە ناوخۆی دەولەتدان، وەك (خێزان، خێل، گروپە لۆکالیەکان، دامەزراوە بازرگانیەکان).

هەرچی بابەتی پرسیارکردنیشە سەبارەت بەوەی کام لەو سێ لایەنە شایەنی ئەوەن کە مرۆڤ (وەلا)یان پێشکەش بکات، ئەوە پرسیارێکی نوێ نییە: چونکە پێش سەرهەلدانی ناسیۆنالیزم (وەلا) پێشکەش هەندێك قەوارەی ئایینیو خێزانی دەکرا. لە رۆژگاری ئەمرۆشدا زۆرێك لە بزوتنەوە سیاسیو کۆمەلایەتیەکانی وەك (کۆمۆنیزم، کاتۆلیکیەت، بزوتنەوە ئیسلامیەکان، بزوتنەوەکانی ژنان، ماسۆنیەتو مافیاکان) داوا لە شوێنکەوتەکانیان دەکەن کە (وەلا)یان پێشکەش بە لایەنێك بکەن کە دەولەتی تێپەراندووە. هەندێکجار بریاردانی پێشکەش کردنی (وەلا) بۆ نەتەوەیەك کە لە کەمینەکانو گەلە چەوساوەکان پێکهاتووە، مانای ئەوەیە کە نابێت (وەلا)ی خۆی پێشکەش بە نەتەوەیەکی فراوانتر بکات کە لە شێوەی دەولەتەکەدا خۆی نمایش دەکات. نمونەی ئەم حالەتەش وەك کەسێکی بە بنەچە سکۆتلەندی یان ئیرلەندی وایە کە لە چوارچێوەی بەریتانیادا دەژی، کە بە ئەزموون دەرکەوتووە زۆرێك لەو کەسانە (وەلا)ی خۆیان پێشکەش کردووە بە گروپە لاوەکیەکە.

لەمانایەکی نزیك لەوەشدا (گراهام گرین *i raham i reene*)ی نووسەر رای وایە کە بەلای ئەوەوە وا باشترە کە خیانەت لە ولاتەکەی بکات نەك خیانەت لەهاورێکانی.

هەرچی ئەو نووسەرانەشن کە لایەنگری بزووتنەوەکانی ژنانن، ئەوا رەخنە لەو شێوازە دەگرن کە نەتەوە کاری پێدەکات، چونکە پیاوان بە تەنها حوکمرانی دەکەنو خاسیەتە جیاکەرەوەکانیش دیاری دەکەن، بۆیە دەرئەنجام نەتەوەیەك دەبێت کە خزمەتی بەرژەوەندیەکانی پیاوان دەکاتو ژنان دەچەوسێنێتەوە، لەو بارەیەوە خاتوو (ڤێرجینا

وۆلف *Virgiuia Woolf*)ی ڕۆماننووس دەڵێت:
(من وەك ژنێك، نیشتمانم نییە!).

لە ڕاستیدا هەڵبژاردن لە نێوان ئەم سێ دەستەیەدا کە (وەلا)یان پێشکەش دەکرێت، بە پێویست هەڵبژاردنێکی ڕەها نییە. چونکە زۆرینەی خەڵك لەیەك کاتدا (وەلا)یان پێشکەش بەهەر سێ لایەنەکە دەکەن، هەوڵی ئەوە دەدەن کە بەبێ ئەوەی تووشی کێشەیەکی گەورە ببن ڕێگەیەك بدۆزنەوە بۆ ئەوەی هەر سێ بوارەکە پێکەوە کۆبکەنەوە. بەڵام هەمیشە دڵەڕاوکێ و نائارامی ئامادەیی دەبێت، بە تایبەت لە سەردەمی بەجیهانیکردندا، کە لە ژێر سایەیدا مەسەلەی (وەلا)ی نێودەوڵەتی بازنە فراوان دەوروژێنرێت و هەندێکجاریش لاوازی دەوڵەت بوار دەڕەخسێنێت بۆ دەرکەوتنی سەنتەری نوێی ڕەوایەتی بەخشین کە لۆکاڵین و چوارچێوەشیان بەرتەسك ترە، بۆ نموونە (پرۆسەکانی تەواوکاری لە چوارچێوەی یەکێتی ئەوروپادا، پەرەسەندنی کەلتووری گەنجانە و بەرخۆری لە ئاستێکی جیهانیدا، کارکردن لە کۆمپانیایەکی فرە ڕەگەزدا) هەموو ئەوانە بوار دەڕەخسێنێت کە ئاڵوگۆڕێکی ئاڵۆز ڕووبدات لە مەسەلەی (وەلا)دا. لە ئێستادا وەڵامێکی حازربەدەست لەمبارەیەوە، وەك مەسەلەکانی تری تایبەت بە ناسیۆنالیزم، ئامادە نییە.

پەراوێز:

١-هەرچەندە ئاماژەکردنی نووسەر بۆ ئەو ڕاستییە هەڵوێستێکی باشە، بەڵام بێگومان ژمارەی کورد لەو وڵاتانەدا گەلێك لەو ژمارەیە زیاترە. (وەرگێڕ)

سەرچاوە:

ئەم بابەتە بریتییە لە بەشێك لە کتێبی: عولمة السياسة العالمية، تحرير: جون بيليس وستيف سميث، ترجمة ونشر مركز الخليج للأبحاث، ٢٠٠٤.